

ВЕДА

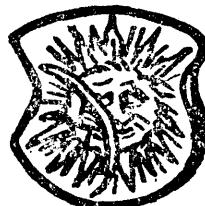
-- VEDA

Навукова-літаратурны
часапіс

Выдаець Крывіцкае
(Беларускае)

Навуковае Таварыства
Пранціша Скарыны

Address: 6 Vandervoort Place, Brooklyn 37, New York, U. S. A.

Kryvian (Whiteruthenian)
Scientific and Literary
Monthly

Published by
Francis Skoryna
Kryvian (Whiteruthenian)
Society of Arts
and Sciences
in the U. S., Inc.

Год III. Цана 60 цэн. № 4-6 (21-23) Price \$0.60 Vol. III.

З ІМЕСТ

Stankievič J.: Mova rukapisu "Al kitab" (praciah)	50- 72
Станкевіч Я.: Мова Вяцічаў (працяг)	73- 78
Станкевіч Я.: Крывічы	78- 81
Максімай С.: Палехі	82- 87
З этнографічных рysаў усходняе Беларусі	87
Усходніе Палесьсе а Палехі ў творах Тургеневых	87- 88
Тургенеў I.: Пяноны	88- 99
Тургенеў I.: Тхор а Калініч	100-109
Стыпендый студэнтам	109
Рэфэрат празь Севершчыну	110
Хроніка	111

Цана гэтага сшытка «Веды» 60 цэнтаў.

ПЕРАМОГА БУДЗЕ!

Сёлета шмат прыпадкаў дзяцячага палярушу было недапушчана ўпырскамі гэмоглобіну. Цяпер дасыядуюць шчапленыне і спадзяюцца, што яно будзе маць такое-ж значаныне, якое цяпер мае шчапленыне ад сілкі, тыпу й воспры. Каб да-весмы дасыльдаваныне да канца, трэба памога ўсіх грамадзян. Хай кожны пры-чыніца сваім аброкам да збору на ходаныне зь дзяцячым палярушам — Марч оф даймс, — што будзе ад 3-24 студня 1954.

J. Stankievič

Mova rukapisu "Al kitab".

S U H U K I

ŽMIAKČENIE SUHUKAŪ

U movie praslavianskaj byli suhuki čviardyja, miakkija j paū-miakkija (pierad piaredniepadniabiennymi samahukami). Paū-miakkija ū movie kryvickaj, jak i ū jinšych uschodnich a paūnoč-na-zachodnich movach slavianskich, žmiakčylisia. Chiba ūžo dyjalektyčna ū movie praslavianskaj, u vapošniuju jaje paru, predki hetych hrupaū movaū rožnilisia ad zastałych dyjalektaū bolšaj palatalnaściaj paūmiakkich suhukaū. Pašlej u kažnaj movie asobna stałasia poūnaje jich žmiakčeńnie.

Vušnianyja pierad j. U movie kryvickaj vušnianyja *b*, *p*, *m*, *v* pierad jotavanym samahukam palatalizavalisia ū *bl*, *pl*, *ml*, *vl*. Hetkaje žmiakčeńnie vušnianych pierad j move kryvickaja, razam iž jinšimi ūschodnie- i paūdzionna-slavianskimi movami, dastała z movy praslavianskaje, dzie epentytyčnaje l zachavałasia dyjalektyčna. Hetaja assablivaś konsekventna adbivajecca ū "Al kitabie". Nia budu prydzić prykładaū, bo žjava ahułna viedamnaja. Adno zaciemu ab adchinach. Voś jany: zadavena 68 a 17, 68b 1, 'aznaj-mene 95a 11, 95a 8, 95b 3, 112 a 1, 'u zadzivenu staū 112b 3, pastanavene 138 a11.

U ne'adnaslušliū (=neadnaslošliū) 58b 14 l pranikla ž pieršaje as. adz. 1. ciapierašniaha času.

Palatalizaca hrytanych pierad ē z oi. Mova kryvickaja zachawała dastanuju z movy prsł. palatalizacu hrytanych *k*, *h*, *ch* u vafrykaty *c*, *z*, *s* pierad ē z *oi* u kančatkach pryznačalnaha j miascowa sklonu adz. 1. (dat.-loc. sg.).

Niama palatalizacy ū nom. pl. o-asnovaū pierad — "i", bo tutka "i" jo z — "y" acc.: vernik'i 4b. 7 i jinšyja.

U imper. palatalizacy hrytanych u "c, z" niama. Tut podle analogii ciapier. času jo huki "č, ž": sceraži 4b. 11, 11b19 i jinš.

Žmiakčeńnie hrytanych k, h, ch pierad y stałasia, chiba, u pieršaj pałavicy XII sth. Pr. A. Sabaleński: Lekcii, 4 vydańnie, 130. U našym rukapisie majem zaūsiody "k'i". Čviardyja j miakkija "h, ch" ū rukapisie abaznačajucca adnolkava, bo nia było dla jich asobnych litaraū.

Dziekańnie

U movie kryvickaj tyja “d, t”, što ū movie prsł. byli paumiakkija, palatalizavalisia ū “dž, č”. Kažnaje praslavianskaje “d, t” paumiakkoje, kali nie začviardzieła, pierajšlo ū movie kryvickaj u “dž, č”. Dyk “d, t” miakkich, ani paumiakkich susim niama, zamiest jich jo “dž, č”. Tak sama “d, t” pierad “v” miakkim pierajšli ū “dž, č” jak u hrupie spačtnaj (džviery, čecvier), tak u paūstałaj pa ščeźnieńiu jeru (džvie). Pr. Karski, II-1, 345. Takža “d, t” pierad miakkim “m” pierajšli ū dž, č (*Zmitra ž Démitra, démieš*).

Hetkaje dziekańnie j ciekańnie ahułna kryvickaje.

Kali kaža Karski, što na pahraniču paūdzionna-ūschodnim dy častkava ūschodnim a paūnočnym dziekańnie pamału čeźnie (“Belorussy” II-1, 434), dyk heta ničoha jinšaha, jak nivelaça pad upłyvam movy maskoūskaje, bo “s rasprostraneniem obšerusskikh škol dekanje i cekanje inogda narušajutsja i v centralnych govorach” ibid. Hetak moža byé uzrušana nie adno hetaja žjava, ale j usia move. Z druhoħa boku, dziekańnie j ciekańnie majem u najdalšych miascovaściach kryvickich, prykładam, u Ržeūskim pav. Ćvieršcyny (hlań Šachmatov: “Kurs”, II, 19), u Pskoūšcynie, u paviecie Aūruckim na samym pahraniču z moveju ūkrajinskaj. Jak možna było bačyć iz prykładaū, prydžanych na jinšya žjavy, uv “Al kitabie” zaūsiody jośc “dz, c” zamiest praslavianskich “d, t” paumiakkich dy ū spačtnaj hrupie “dv, tv”, iz “v” pierad piarednie-padniabiennymi samahukami. U spačtnaj hrupie “dv, tv”: dzeverach (“e” pa “dz”, chiba, žjavilasia jak abmyłka ū pisańniu) 30a9, dzverime 138a 3, meži dvūch ladzvej 117b 8, 117 b. 9, (gen. pl. ad ladžvia ž lědvja), čecverhi 21 b 13, 68a 10, čecverha 21a 10.

Ciapieraka niama roźnicy pamiž pašeļsaj a spačtnaj hrupaju “dv” pierad piaredniepadniabiennym samahukam. Ale ūv “Al kitabie” jościeka, bo para jaho paūstańnia bližšaja da stanu spačtnaha. Na “dž” ū pašeļsaj hrupie “dv” z “d’v” streūsia adno adzin prykład — Boiz’ bere ‘abedzve da adnahu(ho) słova zlūčic 90 b 13, u zastałych jo “dv”: ‘abedve nahi 43a 3, ‘abedve ūši 43a.

Adnoūčy strełasia “dz” pierad “n” — dznej 24 b 2, što, kali nie abmyłka ū piśmie, dyk adbićio centralnaha dyjalektu kryvickaha.

“dz” čviardoje paūstajeć z “d”+“s”: lüdzkoje 12 b 8, ludzk’ich 64a 12, lüdzk’ich 60 a 15, lüdzk’ij 30b 8, lüdzkoje 130 b 9.

“d” pierachodzie ū “dž” pierad “č”. Majem na heta mnostva prykładaū u nieaznačańniku icci 41b 15, 42 a 14, 58b 5, 67b 3 i jin-

šyja, — zaūsiody, icci z idźci z idti; “d” ustaŭlena podle ciap. času “idu” (pr. A. Sabaleŭski, Lekcii, 4 vyd., 258, 2 adstupiec).

Sustrełasia raz “idzci 92 a 17 i “pajdzci”; pieršaje napisańnie etymologiczne, druhoje abmyłka ū piśmie. Pa prystkach u hetym nieaznačańniku jo zaūsiody adno-ci.

U starych pamiatkach krywickich dziekańnie prajaǔlajecca wielmi pozna. Šmat i biaśpiečnych prykładaū na dziekańnie jo ū pieršaj čećvierci XVI sth. ū Supraśliskim zborniku 1520 h. (Šachmatov: “Kurs” II, 18). Ale takža pašlej zaūsiody pisali д, т zamiest дз, ц. Tolki ū kancu XVIII sth., jak rezultat pierarvańnia pravapisnaje tradycy, zapanavała abaznačańnie “dž, č” litarami “дз”, ц.

U movie krywickaj nia było “d, t” miakkich, bo ž jich usiudych stalisia “dž, č”. Dyk nia tre’ było bajacisia, što huki “dž, č” pry abaznačańni jich litarami д, т pierad piaredniepadniabiennymi samahukami mahli być miašany z hukami “d, t”. Pry takich abstavivach było tolki sprawaju praktyki, jakimi litarami abaznačać “dž, č” i nia było nijakich praktyčnych motyvaў mianiečyjnaje abaznačańnie “dz, c”. Naadvarot, het’kim abaznačańniom mova krywickaja rožniłasia ad polskaje; dyk heta byť nacyjanałny pravapis (choć niapravilny), katory chacieli ūdzierzyć niazmieniennym. Dziela taho takža ū polonizmach “dž, č” abaznačali litarami д, т. Taksama było pry pierapisavańniu z łacinicy na kiryllicu polskich tekstaў (pr. Karski, II-1, 436). Kali-b nia była pierarvana pravapisnaja tradyca, dyk, chiba, i ciapieraka Kryvičy ūżyvali-b д, т na abaznačańnie “dz, c, jak, prykładam, u Kryvičoch, Ukraiinne j Maskoūščynie ūżyvauju nat ciapier małoha jusa ū bohaslužebnych knihach na abaznačańnie huku “a”, jak na miescu spačt-naha małoha jusa, tak i na miescu “ja”. Pahatovie abaznačańnie “dž, č” litarami д, т było zrazumiełym u movie krywickaj, dzie dla “dž, č” nia było asobnych litaraў.

Karski, II-1, 435, uvažaje, što krywickija “dž, č” ražvilisia nie pašlej XIV sth. Šachmataū u pracy “K voprosu ob obrazovanii russkich narečij i russkich narodnostej (Žurnał Ministerstwa Narod. Prosvěščenija, No. 189) uvažaje, što krywickaje dziekańnie j ciekańnie paūstała adnačasna ž dziekańniom u movie polskaj, značycza, nie pašlej pałav. XII sth. (hl. J. Łoś: Gramatyka polska, I, 1922, b. 157-158). Pry svajim pahladzie pra daūnaść krywickaha dziekańnia Šachmataū zastaüsia nazaūsiody, choć zmianiū svoj raniejszy pahlad pra jahonaje pachodžańnie.

Aprača movy kryvickaje, dziekańie majuć movy polskaja, kašubskaja, vyšniaja j dolnaja Łužycka-serbskaja. Z hetaha vidać, što razhladanaja žjava siahaje svajim pačatkam pary praslawianskaje; užo tady ū dyjalekcie kryvickim i ū paunočna-zachodnich dyjalektach praslawianskaje movy “d, t” pierad piaredniepadniabiennymi samahukami peūnie susim žmiakčylisia, choć jašče nie pierajšli ū “dž, č”.

Miakkoje š šmat razoū i zaŭsiody sustrakajecca ū “Al kitabie” ū słovie dośic 18a 8, 20 a 8, 93b 5, 122a 3 i mnostva jiných zamiž “dosyć” z do syti. U ciapierašnaj movie prvydzielane pryslouje maje čatyry chormy: “dosyé, dosić (dosić Dz. p. Rom. VIII, 173), “dos, do”. Chorma “dos” užyvajecca, miž jinšaha, u ūschodnaj čaści Mahileušcyny, jak hetaha vidać iz užyvańnia jaje piśmieńnikam M. Hareckim (prykł. u pavieści “Anton”), pachodziačym iz Imści-slaūskaha pav. U vil.-aš. dyjalekcie ja zvyčajna čuu chormu “dosyć” i “do”, jany-ž užyvajucca i ū majim rodnym siale Arlaniatach. Ale 7 km. ad Arlaniat u bok m. Kreva, u siale Čuchny, aprača “dosyć” i “do”, kažuć jašče “dosić”. Vyhladaje, što “dos” i “do” paústali ska-račeńiam iz “dosyć”, a “dosić” musiła-b paústać kantaminacaj (skryžavańiam) “dosyć” i “dość”.

Žmiakčeńie “s” u hrupie -vsk

Prykłady: mus’ulmans’kaja 4 b 16, mus’ulmanškūju 14a 8, 97a 2, 116b 7, mus’ulmanškaje 14a 7, 29b 13, 37a 11, 39a 4, 52 a 12, 57 b 1, 97 a 3, mus’ulmanškahu(-ho) 43a 10, rašk’ije 8a 3, 52 a 17, rajškaje 22b 11, 56a 2, rajškaj 77b 16, rajškahu(=ho) 131 b3, stvari-celškaje 11b9, 57b2, ‘adamš’ij 14a 1, ‘adamš’ije 76a 3, 131a 9, ce-sarškahu (=ho) 28b 16, ‘enelš’ij 40 a 14, ‘anelškaje 55a 6, 58a 2, ‘anelškaje 55a 6, 58a 2, ‘anelškaju 79a 8, pa-polšku 49a 15, sarom-š’ije 49a 2, 73a 6, saromš’ij 72a7, k’afirš’ij 71a, 1, šejtanš’ich 54b 12, šejtanš’ije 54b 3, šejtanškaje 55a 7, šejtanškaja 58a 14, šejtanškahu (=ho) 63a 3, šejtanškuju 113 b 4, vujška (=vojska) 59a 17, 59b 1, konš’im 59b4, konškaje 68b 15, kons’k’ije 11ob 6, imamškahu (=ho) 65 b 14, bałvanškaje 68a 17, neprijecelš’ich 80 b 9, patetaršku 86 b 17, mors’k’im 128 b 2.

Jo kolki prykładaū iz éviardym “s” u hetaj hrupie: židoūskaj 4 b 11, židuūsk’ij 71a (pierad hetym biespasiarednie džahilš’ij, k’afirš’ij — ž miakkim “s”) ‘ajcoūskaj 11b 8, łatruūsk’ich 54 b 12, chreścianskaj 4 b 11, stvaricelskūju 56a 4, nebesk’im 3b 8, nebesk’ij 3 b 17, nebesk’ije 95a 3, 106a 4, 123a 4, parūsku 87a 1 (u papiared-

nim radku *patetaršku*), parusku 87a 2, bosk'im 117a 2, boskaj 136b 5 i jinšyja ad hetaha slova.

Jak bačym, z vyniatkam dvuch prykładaŭ, usi jinšyja ž čviardym "s" takija, u katorych pierad "-bsk" bylo "ū", "s" abo "ž".

Adnačasna nia ľučyň nivodzin prykład, u katorym bylo by "ś", kali pierad spačtnaj hrupaju "-bsk" bylo "ū", "s" abo "ž". Dyk prycunu hetaha čviardoħa "s" treba bačyć u papiarednim vušnianym huku "ū" dy ū "s", "ž". Dva prykłady ž čviardym "s" pa jinšych suhukach, vidavočna, žjavilisia jak abmyłki ū piśmie, tym bolej, što adno z hetych slovaū strełasia takža iz "s" miakkim (stvaricelškaje 11 b 9).

Ciapier u vil.-aš. dyjalekcie "s" u hrupie -bsk zaŭsiody čviardoje. Ale ū niekatorych jinšych dyjalektach krywickich, prykładam u Mahileuščynie j Viciebščynie, "ś" žmiakčonaje ū razhladanym zlučeńiu zachavałasia dahetul. Pryviadu kolki prykładaū iz zbornikaū Ramanavych: carškaha Sn. p. (I-3, 80), carškuju ibid., ruškaho ibid. 82 (dyk tut takža proše papiaredniaha "s"), vojska ibid. 99, ibid. 102, bahatyrskim ibid. 100, žydoūškuju Harad. p. (VIII, 141), Vietkaŭskim Hm. p. (VIII, 466), značycca taksama pa "ū". Zamorskija Rh. p. (VIII, 473), bahatyrskim Niev. p. (VIII, 447).

Karski, II — 1, 344, pryyvodzie prykłady na ſ u hetaj hrupie jak ždziejanaha nastupnym miakkim "k". Adyli, heta nia tak jasna. My bačym, što ū takich chormach, jak *łask'i* 2b 9, 4 a 17, krask'i 65 b 5 (gn. sg. ad *łaska*, *kraska*) i pad. "s" zaŭsiody čviardoje. Adyli, heta moža być wyjaśnienia tym, što "s" tutka mieła aporu ū balšyni jinšych skłonaū, dzie bylo pierad "k" čviardym tymčasam jak u prymietnikaū balšynia skłonaū maje "k" miakkoje. Dyk "s" u prymietnikaū žmiakčyłasia-b u sklonach iz "k" miakkim i adhenul pašyryłasia-b u zastałyja skłony, majučyja "k" čviardoje. Što adnak heta nia bylo zapraūdnaj prycynaju žmiakčeńia "s" u hrupie "bsk", bačym iz prymietnika *blisk'ij* 15a 12, *blisk'imi* 25 b 2, bliska 62 b 4 i h. d., katoraha "s" (iz "z" — *blizъkъ*) sustrakajecca adno ū chormie čviardoj. Dyk prycynaju niežmiakčeńia "s" u *krask'i*, *blisk'ij* i pad. moh być adno jich spačatny ſ pa "s" (*krasъki*), abo "z" (*blizъkъjь*). Z druhoħa boku, kryšku niżej, u varykule "Žmiakčeńie suhukaū pierad miakkimi suhukami" pakazuju, što prymia "s" pierad "k" žmiakčajecca. Apošni zakid adpadzieć, kali budziem mieć naūviecie, što ū prymionach musili jery ščeznuć raniej, čymsia ū siaredzinie slova. Ale naahuł ciažka da-

pušćić, kab kališni ь pamijaž “s” a “k” moh pieraškadžać žmiakčeńiu “s”, bo žmiakčeńie hrytanych pierad “y” a ščeźnieńie “ь” stałasia adnačasna, a mo’na’t jery ščeźli raniej*. Dyk “s” žmiakčyłasia ү rezultacie progresyūnaje palatalizacy, upłyvam papiaredniaha “b” albo žmiakčonaha jim papiaredniaha suhuku. Z prykłađaū iz papiarednim “r”, katoraje dyspalatalizavałasia dyjalektyčna үžo ү movie prasławianskaj (hl. niżej pry “r”), bačym, što “s” nie mahło žmiakčyccia upłyvam papiaredniaha suhuku. Dyk “s” žmiakčyłasia upłyvam papiaredniaha “ь”. Na heta prosta pakazujuć takija prykłady, jak *vojska*, uv “Al kitabie” (dwojčy strešasia) i ү žyvoj movie. “S” u hetym słowie nie mahło žmiakčyccia upłyvam nastupnoha “k”, bo heta było ү usich sklonach éviar-doje. Nie mahło takža ү słowie *vojska* stacca žmiakčeńie “s” analigijaj jinšych prymietnikaū, bo hetaje słowa ү śviedamaści hamoniačnych daňno pierastała lučycca z prymietnikami.

Pa vuśnianym “ü” stałasia paſlej zaćviardzieńie “ś”. Taksama stałasia zaćviardzieńie “ś” pa “s”, katoraje ү movie krywickaj vymaūlajecca zmocniena, a pa zaćviardziełym “ż” (bosk’ij z božskij z božk’ij z božłsk’jbj). R i jinšja ēviardyja suhuki nie dyspalatalizavalii “s”, bo jichniaja artykulaca dalšaja ad s, čymsia artykulaca “s” a “ś” ad “ś”. Prykłady ž ciapierašniaje movy, jak žydoŭski, ruški nia mohuć piarečyć hetamu pahladu, bo čym žjava staršaja, tym balej uzrušajecca jejny spačatny praściah.

Žmiakčeńie suhukaū pierad miakkimi suhukami

Kali suhuki pierad piaredniepadniabiennymi samahukami žmiakčylisia, pierad hetymi suhukami miakčylisia taksama suhuki papiarednia, kali heta dazvalała jichniaja artykulaca.

Blizu vylučna majem dačynieńie ž pierachodnym žmiakčeńiam “s, z, d, t” u siaredniejazyčnyja “ś, ż, dź, ć”.

Niekatoryja prykłady z “Al kitabu”: ašmidzešat 47 b 8, z’ver 68 b 2, zašpiš 84 a b, nepašpejuc 106 b 14 i mnostva jinšych.

Jak u starych spačatnych hrupach, taksama stałasia žmiakčeńie suhukaū pierad miakkimi suhukami ү hrupach novych,

* Žmiakčeńie hrytanych pierad “y” stałasia, chiba, u pieršaj pałavicy XII sth. (A. Sabaleŭski, Lekcii, 4 vyd., 130), a jery ščeźli podle Sabaleŭskaha (ib. 46) u druhoj pałavicy XI sth.

paǔstałych pa ščeźnieńiu ь: śmerti 47 a 7, śmerdzuščej 54 a 9* z'le 53 a 2, 55 a 9. Ab pierachodnym žmiakčeńiu “d, t” było skazana pry dziekańiu.

Taksama žmiakčajecca “z” pierad “j” i žmiakčonymi suhukami ū prymionach-pryrostkach: nez’jedajce 10 b 10, z’miłūjše 23 a 5, z’vitkoū 40 b 16, raz’bivajuc 60 a 3, uz’lij 71 b 2, iz’jeuši 74 b 15, iz’jeli 75 a 1, nebežpečne 81 b 10, z’meniūše 105 a 16, ‘uz’livaū 107 a 9, raz’livajući 110 b 1, žmešajūše 126 b 9 i jinšya.

Žmiakčeńie “z” u prymionach, što nie zraśisia z nastupnymi słowami: z’ jich, iš cerplivimi 7 a 13, ž ludzmi 9 b 1, iz’ šemi 16 b 8, iš pekla 30 a 6, ‘enheli z’ neba zijduc 30 a 9, iž želonahu (= -ho) 42 a 5, ž ludzmi 42 a 12, iž ‘Is’aprarok’em 46 b 7, dam iz’ jeje pažitek 47 b 15, Iž levuhu (= levoho) boku 53 a 13, iž ceła 53 a 17, iš ceła vijdze 53 b 2, z’ jim 59 a 13, iz’ velik’im płačem 62 b 11, s’ cebe vijdze 73 a 6, 136 b 16, iz’ velik’im 73 b 13, iž listaū 75 a 14, iž Jehift’u 80 a 1, kažnij z’ jich 81 a 5, iž s’eho śveta 82 b 3, iž šeho 82 b 6, iz’ neba 90 a 15, 96 b 17, 135 a 13, is’ šeho 105 b 3, beś cebe 105 b 10, Z’ nebem 108 b 5, z’ jeho 121 b 6, ž bełaho 123 b 7, iz’ levoho 126 a 7, ž mene 135 a 9, ž neba 135 a 10, 135 a 16, ž velikahu (= -ho) 135 b 4, z’ velik’im 136 a 16 i jinšya.

Jo kolki prypadkaū iz “z” “s”. Pryviadu ūsi: z jeho 11 b 7, iz levuhu 53 b 16, zmiłujše 106 a 12, razdzeliūšiše 124 a 8, scisnuc 126 a 8, zjeli-b 133 b 6. Hetyja prypadki iz “z”, “s” nadabie vyjaśnić častkava jak abmylkı ū piśmie, častkava tym, što pry pamałaj nia-pryrodnej vymovie “z” (“s”) u prymionach ciesna nia łučycca ž miakkim suhukam nastupnoha słova i moža tady nie pierachodzić u “ž” (“s”).

U ciapierašniaj movie “z” (“s”) u prymionach a prystkach taksama žmiakčajecca u “ž” (“ś”) pierad miakkimi suhukami (pr. Karski, II-1, 344).

Taksama pierachodzie “z” (“s”) u “ž” (“ś”) pierad hrytanymi, što žmiakčylisia pašlej: žhinūc 36 a 14, žhine 165, 36 a 15, 36 a 16, 3 6b 1, žhinuc 36 a 15, ni s’ k’im 32 b 15, ś k’im 95 b 1, ś k’im ib. i jinš. Jo taksama prypadki iz “z” pierad “h”: zhibłam 52 a 1, zhine 59 a 4. U ciapierašniaj movie jo takža žmiakčeńie prymieni j prystka “z” (“s”) u “ž” (“ś”) pierad žmiakčonymi hrytanymi “h”, “k”, “ch”, choé Karski (ib.) pryzvodzie prykłady adno na žmiakčeńie pierad “k”, “ch”.

* “Śmierci”, “śmiardziuščy” pryzvodžu hetta, a nie pry prymionach, bo naležnaść “ś” da prymionaū u jich užo nia čułasia.

ZAĆVIARDZIEŃNIE SUHUKAŪ

Zaćviardzieńie “r”. Mova krywickaja znaje tolki “r” éviardoje, bo “r” miakkoje ū jaje zaćviardzieła. U krywickich havorkach paŭnočna-ūschodnich miascami ciapieraka jo takža “r” miakkoje, ale heta novy úpłyū maskoŭski. Što heta adno nivelaca i što iz zapraūdnaj vymovaj krywickaj nia maje ničahusieńki supolnaha, pakazuje toje, što tam, dzie vymaūlajuć “r” miakkoje, užywajuć takža “r” miakkoje zamiž spačtnaha “r” éviardoха. Svietča ab hetym i Karski (II-1, 390 i nastupnyja). Taksama aútary “Opyta dial. karty rus. jaz.” pišuć: “po vsej territorii (krywickaj), gde “r” miakkoje pojavilos’ vnov’, popadajutsja slova s “r” mjagkim i na meste starogo “r” tverdogo: “starjat’sja, rjama, sachar”” Taksama Šachmataŭ: “V Belorussii obrazovanne elementy, pod vlijaniem podražania velikorusskomu jazyku, starajutsja v sootvetstvii s velikoruskskim mjagkim “r” proiznosit’ “r” miakkoje na meste svoego tverdogo “r” (govorjat carja, sverjal vmeno svoich, cara i t. d.), a eto vedet k zamene i iskonnogo “r” čerez “r” mjagkoe (napr. krjasnyj kak rjak). “Vvedenie”, 84. Heta davoli svietčyć, što miascovaje “r” miakkoje ū movie krywickaj žjaviłasia pad upłyvam čužym. Kryvičy pad upłyvam maskoŭskim staralisia vymaūlać “r” miakkoje tam, dzie jano bylo ū movie maskoŭskaj, ale dzielataho što ū siabie znali tolko adno “r” — éviardoje, dyk pačali vymaūlać usiudy miakka. Jak pakazuje Karski, ib., čym bliżej da maskoŭskaje hranicy etnografičnaje, tym radziej vymaūlajecca miakka spačtnaje “r” éviardoje, bo tym balej Kryvičy avałodujuć maskoŭskuju vymovu. Heta vidavočny maskoŭski úpłyū. Jašče pryiadu adzin davod maskoŭskaha úpłyvu i spačtnaha zaćviardzieńia “r” u krywickaj movie. Jak widać iz pskoŭskich pamiatkaū, u stahodździu XV u pskoŭskim narečcu krywickaje movy bylo “r” zaćviardziełaje; prykładam: starynach, manastyry, ospodara, tvorou, po morou” i jinšyja (Šachmataŭ: Vvedenie, 60), ale ciapieraka tam “r” miakkoje. Starakrywickija pamiatki blizu ūsi znajuć zaćviardziełaje “r” (Karski II-1, 383). Uv “Al kitabie” jasna widać zaćviardziełaje “r” u tym, što pa jim “e” vielmi časta pierachodzie ū “a”. Prykłady hlań vyšej pryakańiu.

Dzielataho što vylučna éviardoje “r” znajuć Serby, častkava zaćviardziełaje “r” majuć Słaviency, a naparu sustrakajecca zaćviardziełaje “r” u pamiatkach staraslavianskich, Karski, II-1, 382,

uvažaje, što “r” začviardzieła dyjalektyčna ūžo ū movie prasłavianskaj.

Začviardzieńnie vuśnianych b, p, m. Vuśnianyja ū kryvickaj movie zastalisia miakkija adno pierad piarednie-padniabiennymi samahukami, a pa ščezłym “b” ūsiudy začviardzieli (pr. Karski, II-1, 408). Začviardziełym u hetym pałažeńniu jo takža “v”, bo pierad suhukami pierachodzie ū “ū”. Dzielataho što ū “Al kitabie” tyja samyja litary ūżyvajucca dziela abaznačańnia jak čviardych, tak i miakkich vuśnianych začviardzieńnie vuśnianych vidać adno ū hrupie vuśniany +bj+ samahuk, dzie pa ščeźnieńniu b “j” nie asymilujecca da papiaredniaha vuśnianaha, tymčasam da jiných suhukau asymilujecca. Kolki prykładaū: xełapja 55 b 14, 56 a 1, ‘ubjuc 53 b 13, pjanstva 63 a 16 i šmat jiných — biaz vyniatku.

Začviardzieńnie š, ž, č, c. U ciapierašnaj movie kryvickaj “š”, “ž” “č”, “c” (iz spačatnaha “c”, z “t” jo “č” miakkoje) začviardzieli (pr. Karski, II-1, 459 a 485). U “Al kitabie” dyspalatalizanaja vymova “š”, “ž”, “č”, “c” vidać iz taho, što pa jich sustrakajecca wielmi šmat prykładaū pierachodu nienaciśnienaha “e” ū “a”. Prykłady pryziedzieni vyšej, pry akańniu.

Začviardziełaje s sustrakajecca ūv “Al kitabie” ū słovie “serca” i ū utvoranych ad jaho: sercem 2 b 6, 2 b 14, 30 b 11, 31 a 7, 40 a 8, 76 b 3, 85 b 11, serce 58 a 17, Lechkoserdnij 16 a 9, serdečne 31 a 10, 49 b 15. Adnačasna jo prypadki iż “š” miakkim: miłośerdnj 23 a 6, 2 b 11, 9 b 17, 36 a 9, miłośerdze 10 a 2, ‘a miłaśerdzu 36 a 6, miłośerdnim 23 a 5, miłaśerdnejšij 95 a 13, śerdečne 47 a 13, 51 a 18. Dyk adnolkavy lik prypadkaū iz “s” a “š”, ale 6 prypadkaū iż “š” majuć adnačasna nienaciśnienaje “o” pa “ł”, dyk možna jich uvažać za polonizmy. Serca, miłaserdzia, miłaserny zaūsiody ciapier vymaľajucca ū movie kryvickaj iz začviardziełym “s” (pr. Karski, II-1, 182). Šachmataū, Kurs ist. rus. jaz., II, wyjaśniaje začviardziełaje “s” u słovie “serca” ūpłyvam začviardziełaha “r”. Kali z pršl. hrupaū tъrt, тъrt iz składatvornym “r” i piarednim vokalnym elementam kryvickaja mova mieła daūniej “r” sonantyčnaje, dyk “r” u słovie “serca” dziejała biespasiarednie na papiaredniaje “s”.

Začviardziełaje d majem u słovie “vuzdečka”, viedamaje ž ciapierašnaje movy i adnoūčy sustrełasia ūv “Al kitabie”: ūzdečka 110 b 9. U ciapierašnaj movie jo takža vuzdačka: uzdačkaj Niev. (Rom. VIII, 447). “U” na pačatku ū zborniku Ramanavym, jak i ū našym rukapisie — dziela bolšaj “pravilnaści”. Dumaju, što kan-

taminacaj (skryžavańiam) *vuzdečka* a *vuzdačka* paústała *vuzdečka*.

Z prvydzieňich pad “Začviardzieľaje “s” prykładaū bylo vi-dač, što začviardzieľaje “d” jościeka ū slovie *serdečne*.

UPADABNIEŃNIE (ASYMILACA) SUHUKAŪ

Prošle ščeźnieńia jeraū paústali novyja hrupy suhukaū. Suhuki ū hetych hrupach pačali ūpadabniacca podle hučnaści, miesca artykulacy a palatalnaści. Ab apošnim byla move vyšej; hetta zaciemu ab dvuch pieršych.

Pierachod zvonkich u cichija i naadvarot

Zvonkija suhuki pierad cichimi pierachodziać u cichija: rastopicca 1 b 5, rastopic 59 b 3, bliska 62 b 4, blisk'im 12 a 1, blisk'ij 15 a 2, — zaūsiody ū hetym slovie. Lechkoserdnij 16 a 9, lechka 79 b 14, lechčic 78b 16 — zaūsiody z “ch”. caškuju 19 b 2, is kamena 42 a 6, s tich pričin 42 b 3, tchnū ū 54 a 1, is perla 55 b 13, icci 58 b 5, scerochše 74 a 12, ſ cebe 73 a 6. Prykładaū nia šmat, zvyčajna abaznačajucca suhuki etymologiczna, prykł.: razsipaū 10 a 7, zsiłaju 16 b 8, cažsaje 34 b 5, razkazaū 45 b 15.

Aūtar u svajim imknieńiu pisać etymologiczna robie abmylkí takža proci etymologiji: śvedkuje 32 a 17 (zn. śviatkuje), vižšij 39 a 1, izkrak 72 b 6, 72 b 15 (ad *iskra*), žtu (što) 108 a 9. Hetyja prypadki taksama švietčać ab upadabnieńiu. Adyli nia vylučana, što małaja kolkaść prypadkaū upadabnieńia zvonkich suhukaū da cichich švietčyć ab tym, što hetaja žjava nia byla jašče susim ražviušsia ū paru napisańia “Al kitabu”.

Cichija pierad zvonkimi pierachodziać u zvonkija: lidžbi 3 a 1, 15 a 8, lidžbu 8 a 17, 15 a 8, proz'bu 3 b 11, 21 a 4, kledba 12 b 8, 53 b 1, 58 a 2 (z klętъba). Slovy: ličba, prošba, klatba — zaūsiody sustrakajucca z upadabnieńiam da nastupnoha zvonkaha: vižmenavanych 77 b 10, pedzdzešat 86 a 7 (ž piačdziesiat).

Pryjmia s pierajšto ū z

Pryjmia sъ pa ščeźnieńiu jeru pierad zvonkimi suhukami pierajšlo ū “z”. Z druhoħa boku, pryjmia jъz, jak bylo pakazana vyšej, pierajšlo ū “jz” a dalej u “z” i ūpływała na prymia “s”. Adli tut dziejała analogija balšyni prymionaū iz kancavym “z” “(roz”, “bez” i jinš.). U rezultacie mienavanych prycynaū prymia “s” pierajšlo ū “z” i het’kim paradkam žlihosia z prymiom “z” iž *jъz.

U našym rukapisie sustrakajecca prymia “z” iz “s” zaūsiody,

z vyniatkam nievialičkaj kolkaści prypadkaŭ, kali prymia “z” stajić pierad cichimi suhukami. Prykłady hlań vyšej pry “Akańie”, pry “Jery ū prymionach” dy pry prystaūnym “i”.

Pierad samahukami ani razu nia strełasia ū rukapisie “s” na miescu sъ, taksama ni razu nia strełasia “sa” na miescu sъ, a za-ūsiody “za”.

Prymja ot pierajšto ū od.

“T” prymieni “ot” pa ščeźnieńiu jeru ūpadabniałasia da nastupnych zvonkich suhukaŭ, ale balej tut dziejaū mament psychologiczny, značycca, analogija jiných prymionaŭ, majučych kancavoje “d” (‘nad’, ‘pad’, ‘pierad’), i het’kim paradkam “ot” było zamieniena na “od” (z prycyny akańia—“ad”): ‘Ad ūs’ich 17 b 5, 18 a 3, ‘ad imama 20 a 11, 38 a 15, 38 a 16, 38 a 17, 69 a 11, ‘adkaži 42 a 1, ‘adrečecca ad jeho iman 46 b 13, ‘ad jeho 46 b 14, 46 b 16, 47 a 1, 47 a 3, adkūl 51 b 13, ‘adijduc 52 a 5, ‘ad ‘uschodu 55 b 17, ‘ad ‘ūsich 62 b 2, ‘ad jeho ‘adijdze 63 b 11, ‘ad ‘Adama 74 b 6, ‘ad ‘ūšuhu (= ušoho) 75 b 5, ‘ad Adampraroke 77 b 15, ‘ad ‘ušohu (= -ho) 78 b 2, ‘ad ‘ušūl 82 a 4, ‘ad imama 84 a 3, ‘ad ‘ušeho 84 a 16, ‘ad jich 91 b 8, 96 a 2, 121 b 8, 136 b 14, ‘ad rozumu ‘adišla 94 a 6, ‘Ad Is’ma’iłproroke 103 b 13, ‘ad inšich 105 a 4, ‘ad ‘us’ich 109 b 1, ‘adervecca 126 a 3, Ad ‘adnahu (= -ho) 128 b 1 i jinšyja. U rukapisie pišacca adnolkava “ad” jak pierad samahukami a zvonkimi suhukami, tak i pierad cichimi suhukami.

Z usiaho rukapisu strelisia adno try prypadki z “t”: ‘atdaju 79 b 11, ‘et ‘ušoho 135 b 9 a Ūtpomnem 108 a 1. Dva pieršyja prykłady napeúna abmyłki ū pisańiu. Apošni, dziela taho što “t” stajić pierad cichim “p”, moh-by być napisany podle vymovy. Adyli, kali voźniem na ūvahu, što ūsiudych majem “ad” (značycca z “a”), a tolki ū hetym prypadku “ut” —, zrazumiejem, što tut “u” značyć nia “o”, ale “u”, a “t” paústała abmyłkaju ū pisańiu za miž “s”. Dyk treba čytać “uspomnem”, što susim hodzicca da tekstu.

Asymilaca podle miesca artykulacy

“z”, “s” pierad “ž”, “č” pierachodziać u “ž” “š”: š čim 12 a 2, ščaślivej 16 a 1, ščaślivije 29 b 7, iż žanami 15 b 7, 36 b 12 i jinš.

“s” pierad “ś” pierachodzić u “ś”. Heta jościeka ū 2 as. adz. 1. ciapieraňnaha času, kali prošle kancavoha “ś” stajić zvarotnaje zajmia “śa” iż “sę” kłanejeſſe 4 a 15, jak majeſe 31 b 3, ‘abrečeſſe

83 a 12, ucišše 111 a 4 i jinš. Što da adnaho “š” (maješe) hla nižej prý “Žličcio”. “Č” asymilujecca z “c”: ‘u saroce 107 a 10 z “u sa-ročce”.

Upadabnieńie j da papiaredniaha suhuku

U hrupach suhuk +ъj+ samahuk j proše ščeźnieńia ь upa-dobniłasia da papiaredniaha žmiakčonaha suhuku, takim parad-kam paústała hrupa: padvojny žmiakčony suhuk + samahuk. Hetý padvojny abo ūzmocnieny miakki suhuk u niekatorych miascoch, choć zredku, žlivajecca ū vadzin miakki suhuk. U starakryvickich pamiatkach, z pryčyny tradycyjnaha pravapisu, zvyčajna pišacca suhuk +ъ+ jotavany samahuk*.

Dziela het'kaje tradycy prypadki biaź “j” z padvojnym abo ad-nym suhukam nia wielmi častyja. U našym rukapisie častkava jo prypadki suhuk + samahuk, častkava suhuk +ъ+ samahuk. Pry-padkaū suhuk + samahuk jo 155. Pryviadu niekatoryja: davana 18 a 7, cerpene 20 a 5, navežane 29 b 3, ‘adpušcene 23 a 11, ‘Abreka-ne 23 b 3, bez pitane 24 a 6, hledzene 24 b 14, žadane 25 a 14, veza-nem 26 b 9, da ūšu 32 b 16, ſvetkavanem 33 b 10, hulanem ib. či-tane 34 a 1, pri kenanu 34 a 8, zdavane 39 a 14, ūstavanū 39 a 13, dazvalene 40 b 10, chavanem 51 a 4, bez pakejane 51 b 4, razsirene 57 a 7, karanem 59 a 10, ržanem 59 b 4, ‘ad kerane 62 b 1, hranu 63 a 7, da ūšu 76 b 1, ražena 69 b 15, da ušu 83 a 4, milanem 84 a 15, kamenem k’idali 90 a 10, karenem 94 a 2, da paražene 100 b 7, stvarene 109 b 1, straſene 133 b 3, spaſene 35 b 5. Zaūsiody pišacca biaź “j” ſlova “chraſčianin” i ūtvoranyja ad jaho: xrescanmi 4 b 8, xreſcanin 112 a 9, 119 a 9 i h. d.

Ž “j” prypadkaū 122, u hetym liku 59 razoū ſlova “spasień-nie”. Hetaje ſlova zaūsiody sustrakajecca z “j” (spaſenje 4 b 5 i jinš.), a tolki adzin prykład vyſpryviedzieny ľučyū bieź “j”. Het'-kaje pisańie ſlova “spasieńie” možna vyjasnić tym, što pravapis jaho byū viedamy aŭtaru ź litaratury kirylicaju. Što hetaje ſlova taksama vymaūlaſia biaź “j”, vidać iz taho, što adnoūčy ľu-čyla biaz hetaha “j”. Zastałyja 63 razy ź “j” blizu ūsi tyja ſlov, što vyšej prypadki biaź “j”. Značycca, proci kažnaha prypadku ź “j” jo dva-try prypadki taho-ž ſlova biaź “j”. Pryviadu kolki prykładaū: davanie 18 b 5, picja 19 a 10, žadanje 29 b 4 paſle pecja 35 a 1.

Z taho, što było skazana, jak vyhladajuć prypadki ź “j”, a biaź

* Pr. Karski, ib.

jaho, možna ūvažač, što prypadki ž “j” heta tolki adbičcio sposabu pisańia zakladzienaha na carkoūna-slavianskaj tradycy. Z hetym sposabam pisańia aŭtar rukapisu paznajomiūsia iz sučasnaj jamu litaratury krywickaj kirylitacu. Hetaje dapusčeňnie moža być pačvierdžana tym, što takža polonizmy aŭtar piša ž “j” (u venzenju 20 b 6, 136 a 1) dy jo prykłady ž “j” u polskim tekście: z’elje 98 a 8, našenje 98 a 10, lenkanje 102 b 12. Na’t adnoúčy strełasia *vernije mus’ulmanje* 72 a 16.

Začviardziełyja vušnianyja “b”, “p”, “m”, “v” i takaja-ž likvida “r” nie ūpadabniajucca da “j” prykł.: iznadurja (iznadvorja) pahładzic 73 b 12, chełapjū 30 a 3, chełapja 55 b 14, 56 a 1, ‘ubjuc 53 b 13, bje 59 b 9, bjūc 59 b 10, pjanstve 62 b 13, upjecca 63 b 2, pjanstva 63 a 16, napjecca 63 a 16, vipju 114 a 8, bjucca 106 b 14 i jinšyja. Uv “Al kitabie” niama ani vodnaha prykładu, dzie-b pa vušnianym abo “r” nia bylo “j”. Dyk že, jak carkoūna-slavianskaja tradyca pravarpisnaja ū krywickaj litaratury kirylitacu*, tak i adbičcio hetaje tradycy ū “Al kitabie” paddzieržavałasia tymi prypadkami, dzie “j” byvała prošle vušnianych “b”, “p”, “m”, “v” abo prošle likvidy “r”, bo asymilacy “j” da hetych suhukaū niama.

U ūsich pryziedzienych prykładach razhladanaje hrupy biaź “j” jośce adzinočny suhuk, darma što ciapier zvyčajna padvojny; heta, vidavočna, tolki sposab pisańia aŭtaraū, katory ściarohsia abaznačač padvojnych suhukaū (hl. kryšku niżej pry “Žličcio suhukaū”).

Progresyūnaja asymilacajościeka jašče ū 2 as. mn. 1. zahadnaha ładu (2 imp. pl.) dziejasłovaū, majučych “ž” pierad kančatkam hetaje chormy: ježče, pijce 16 a 1, trecuju čaść ježče sami 26 b 14, neježče 10 a 14, 10 a 15.

U 3 as. adz. j mn. 1. ciapierašnaha času dy ū nieaznačańniku tħs pierajšlo ū ćś, *katoraje* — u ćć, z čaho — cc: chvalicca 9b6, kłannejecca 1 a 1, bajicca 63 a 16, upjecca 63 b 2, napjecca 63 a 16, ‘adrečecca 46 b 13, nespadzevajucca 47 b 14, začineccca 54 a 8, trasūcca 91 a 8, bjūcca 106 b 14, i šmat jinšych. U nieaznačańniku: kłanecca 45 a 11, 46 b 4, 46 b 10 i jinšyja.

U słovie “desęť” u składanych ličnikach ad 11-19 dy 20, 30 nienacišnienaje “e” skaraciłasia ū “b”, pa ščeźnieńiu kotoraha “d” prytarnavałasia da cichoha suhuku “ś”, pierachodziačy ū “t”

* Pr. Stang Chr. S.: Die westrussische Kanzleisprache des Grossfürstentums Litauen.

(t'sat'), a pry dziekańiu pierajšlo dalej u "é" (éšaé). Hetaje "é", adnolkava jak u vyšpryviedzienych prykładach, upadobniła da sia-bie nastupny suhuk "ś"; het'kim paradkam paústała éćać, adli pry zaéviardzieńiu "ccać". Prykłady z rukapisu: Dzevetnaccac 3 a 3, 3 a 6, 3 b 14, 3 b 15, 'ašminaccac 4 a 6, triccac 15 a 7, trinaccatij 21 b 15, dvanaccac 34 a 7, dvanaccataje 42 b 1 i šmat jiných.

Karski vyjaśniaje, što "t's" pierajšlo ū "c" dy pierad hetym "c" moh byé jašče adnoūleny huk "t", katory dalej upadobniūsia da "c" (op. cit. II-1, 450, druhı adstupiec). Ale hrupa "dš" podle Karskaha pierajšla ū "t's" z čaho c, katoraje dalej zmacniaje svaju pieršuju čaść i ražvivajecca ū "cc" (II-1, 445, pieršy adstupiec).

Tut naüpierad niezrazumieľaja rožnica ū razvoju adnolkavych hrupau. Zmacnieńie "c" bylo-b jašče praüdapadobna, bo viedama takža ž jiných prykładaū (hl. niżej "Zdvajeńie suhukaū"), ale ūstaúlańie "t" pamíž samahukam a "c" niskul nia viedama. Adzi-nočnyja prykłady iz starych pamiatkaū iz "tc", pryzvodžanyja Kar-skim ib., barždziej žjaūlajucca asabliwaśmi pravapisnymi: pisali na kancy tъ, a kali tre' bylo dadać jašče zvarotnaje zajmia, dyk musili napisać tъsia, a dziela taho što vymaūlali "cca", dyk mahło byé napisana tia (tca).

RASPADABNIEŃNIE

Raspadabnieńie, ū hrupie "nyn" strełasia ū rukapisie tolki ū vadnym slovie *pytaňnik*: pitalník'i 34 b 4, pitalníkaū 79 b 2. Žjava hetaja viedamaja ciapieraśnaj movie vil.-aš. prastory. Ale ū viali-zarnaj balšyni jiných havorkaū krywickich raspadabnieńia ū hrupie "nyn" niamašaka, kažacca *kidaňnik*, *pytaňnik* i jinš. I ū vil.-aš. dyjalekcie niama raspadabnieńia ū hrupie "nn", kali spak-mieńik na — "nynik" utvorany ad spakmieńnika, majučaha pierad kančatkam "n": abarona — abarońnik, zakon — zakońnik "toj, chto dziaržyé zakony, pravy, pryncypy", abaranka — aba-rańnik "toj, chto piače abaranki", sasna — sasońnik. U hetych i da-jich padobnych spakmieńnikach "ń" maje paddzieržańnie ū "n" tych słovaū (abarona, zakon, abaranka), ad asnovy katorych hetja spakmieńniki utvorany.

Niazhodna z tym, što kaža Sabaleŭski, op. cit., 107, "ś" iz "č" u hrupie čyb nia strełasia ani razu. Zaūsiody jo "čn": pamačnikom 1 b 4, smačnaje 25 b 11, patničnij 33 a 10, večnij 35 b 8, konečne 39 b 8, nočnij 119 a 3, 119 a 4, nočnich 42 b 10, 118 b 9. Pierachod

“čn” u “šn” jo žjavaju movy maskoŭskaje, u movie krywickaj spora-dyčna sustrakajecca adno ū niekatorych miascovaściech.

Zusim toje samoje treba skazać pra zlučeńiu “dn”, katoraje ū vializarnaj balšyni krywickaje movy ū “nn” nie pierachodzić, tym-časam, jak hety pierachod žjaūlajecca adnej iz asabliwaściaŭ movy maskoŭskaje. Prykłady z rukapisu: s’ohodne 5 a 4, ‘adnu (adno) 54 b 5, ‘adnamu 138 a 7, pa ‘adnom 82 b 12, 115 b 3, ‘adnim ‘adnich 121 b 9 i jinšja.

U zajmieni “k’to “k” pierad “t” pa ščeźnieńiu jeru razpadob-niăsia, pierachodziačy ū “ch”: chto 1 a 1, 44 a 2, 52 a 11 i jinšja. Taksama “k” pierad “t” u varabskim “vakt” “raz” pierajšlo ū “ch”: vachtach 5 a 5, vachteū 29 a 6, vachtu 37 a 1 i jinš.

Huk “č” pierad “t” u zajmieni “čto” raspadobniūsia, pierachodziačy ū “š”: što 1 a 6 i jinš.

Raspadabnieńie j upadabnieńie adnolkavych suhukaŭ, stajačych u roznych składoch słowa

Raspadabnieńie šypiačych, stajačych u roznych składoch sło-va, adbiliăsia ū rukapisie ū prykadach: zič 9 a 5, zičlivim 9 b 3, zičic 41 b 16, zičliwaści 67 a 15 iz žyćyć i pad. Raspadabnieńie šypia-čych, stajačych u roznych składoch słowa, ja razhledziu u “Rodnaj movie”, kn. 1-2, Vilnia 1930. Da taho, što tam skazana, mahu jašče dadać, što raspadabnieńie šypiačych majem jašče ū słovie *nisto-žyć*. Upadabnieńie šypiačych majem jašče ū słovie “šaša” iz “šosse”.

Raspadabnieńie “t” jościeka ū słovie *dastament z testament*, viedamym u našym rukapisie—destamentu 53 a 5, Meū lūd k’itab, dastament Muchemmedmussefa 105, 4-6 — i ū jinšych pamiatkach krywickaje movy.

Raspadabnieńie adnolkavych abo adnaha radu suhukaŭ, sta-jačych u roznych składoch taho-ż słowa i pracileźnaje jamu ūpa-dabnieńie jość adnej iz charaktarystyčnych asabliwaściaŭ kryvic-kaje movy. Upadabnieńie j raspadabnieńie “n” było razhledžana vyšej u vart. “Protezy ū zlučeńiu prjimiennym”. Hetta prviadu prypadki raspadabnieńia j upadabnieńia jinšych suhukaŭ. Uv “Al kitabie” hetyja prypadki nia strelisia, bo nia ſučyli adpavied-nyja słovy. Raspadabnieńie “r” jość u słovie *patret z portret*. Tut “r” raspadobniăsia takim paradkam, što pieršaje “r” vypała. Ale “r” raspadabniajecca jašče tak, što adno ź jich zamaniajecca hu-kam “l”. Het’ki sposab raspadabnieńia “r” asabliva pašyryušysia. Majem jaho, miž jinšaha, u słowach *kalidor z karridor, saladera* z

seradela, levarver z revolver, limar z rymar (Limar chamuty pa-praūlaje. NSŁ 268, Limarskaja rabota, ib.), landar, landarka, landarstva (A landarka ž landarom miod, harełku pradajuć. Marcinkevič: Hapon; takža ū NSŁ. z “randar, randarka, randarstva”.

Upadabnieńnie “r” jošcieka ū słowach: *probaršč* z *probošč*, *rojstra* z *rojsta* (u vabodvych słowach “r” nastupnoje žjaviłasia pad upłyvam “r” papiaredniaha), *prašpart* z *pašpart* (“r” papiaredniaje žjaviłasia pad upłyvam “r” nastupnoha).

Zrazumieła, čamu pobač iz raspadabnieńiam jość upadabnieńnie, bo heta dva praciležnyja baki taje samaje žjavy. Dyk, kali jość raspadabnieńnie ū jakoj movie, to možna spadziavacca ū tej movie i ūpadabnieńia, kali znojucca adpaviednyja varunki. Ta-kija varunki, prykładam, byli ū słowach *probašč*, *pašpart*, u kato-rych składy biaz “r” byli lišnie “lahkija” proci składoū iz “r”. Dyk budzie zrazumieła, čamu ładny pracent pypadkaū na raspadabnieńje j upadabnieńnie pypadaje na słovy čużyja, pazyčanyja da kryvickaje movy. U čužych słowach kryvickaja mova strełasia ž nia-pryrodnyj joj składam hukaū (prykładam, niemahčyma znajsci ū kryvickaj movie svajho słova, u katorym było-b try “n”, jak u *Kan-stancin*, abo try “t”, jak u *testament*), katory — darohaju raspa-dabnieńnia abo ūpadabnieńnia — prytarnavała da svaje hukavoje pryrody.

ŽLIČCIO SUHUKAŪ

Redčas pobač stajačyja suhuki ū rezultacie ūpadabnieńia sta-navilisia adnolkavyja, tady mahli žlicca ū vadzin. Prykłady na žličcio, što strelisia ū rukapisie, možna raždzialić na kolki hrupaū.

Zapraūdnaje a časta vielmi składanaje žličcio pa ščeźnieńiu jeru majem u het’kich pypadkach:

1. Zlučeńnie *šs* pa ščeźnieńiu → dało *ss*, adkul *ss*, katoraje žli-ħosia ū *s*: tavaristva 62 b 12, ptastva 95 a 6, 95 a 9, cherastva 135 b 4 (gn. sg.).

Adnolkava “žbs” pierajšlo ū “s” pasiarednictvam “žs”, “zs”, “ss”: bostva 16a9, ‘ubostva 47a14, ‘ubostva 47a16, 60b17, bosk’im 117a2 i jinšyja.

2. “t̄bs” pierajšlo ū “ts”, z čaho “c”: cnota 66b5 (z t̄bsnotą, Ipacki letapis: цнѣтася, Цна (nazoū raki), vykład Sabaleuskaha, Lekcii, 4 vyd., 108.

3. “d̄bs” pierajšlo ū “ds”, z čaho “dz”: lūdzkoje 12b8, lūdzk’ich 64a2, lūdzk’ije ib. i jinš. Ale — ‘u sušedstve 55a9, vidavočna, tolki hetak napisana pad upłyvam “susied” zamiž “u sušedztve”.

4. “čbs” žmianiłasia ū “c” pasiarednictvam “čs”, “tšs”, “ts”: muzyck’ich 28b14, prarockūju 4b6, prarock’im 5b3 (hetak zaūsiody, šmat razoū, ale dvojčy “s”: praroskaje 68b16, prarosk’ije 106a5 — vidavočna, abmyłki ū pisańniu), žanockaje 57b13, praroctva 57a9, zacnich 22a15, 77a11, zacnim 27a10, zacnejšije 27b8, zacnij 32b8 i jinš., iz *za-čbstnъjь.

Pa ščeźnieńiu jeru ū č̄sti a padobnych ciažkaja da vymovy hrupa “čśc” pierajšla ū “tśc” pasiarednictvam “tššc”, katoraha “š” upadobniłasia da “ś” i žliłosia ź jim: ‘utścivaści 62a1, ‘utścivaśc 62a2, pej selevat’ (nabožnaja piešnia, arab.) o tšci praroke! 133a3. Adnoūčy lučyła: roznije češci 128a2.

Byvaje, što ū hrupie “tśc”, “t” adpadaje: us’civaje i charošaje reč rozum 136a3, us’civaje 136a13. Taksama ū ciapierašnaj movie: niepatściuka Nsł. 335, za ściovym stałom siedziučy. Čr. (Rom. VIII, 512).

Pobač iz hetymi ū častavaū 31b2, b pierajšoū u “e”, z katoraha, jak nienaciśnienaha, jo “a”.

U prykładach niżej prvydzielonych nielha bačyć žličcio.

1. Hetak naparu sustrakajecca adno “ś” zamiž dvuch “šš” u 2 as. zvarotnych dziejasłovaū: jak maješe 31 b 3, kłaneješe 87 a 9, 87 a 11, pobač zvyčajnych prykładaū iz dvuma “šš”: kłanejeſſe 4 a 15, neradujeſſe 5 a 6 i pad.

2. U vyššaj i najvyššaj stupieni niekatorych prymietnikaū zamiž dvuch “šš” časta sustrakajecca adno š: najvišaje 13 b 6, višimi 39 a 1, naxerošij 52 a 15 (najvyššaja stupień ad “charošy”).

3. Zamiž dvuch čč z dč časta pišacca “č” adno: ‘ačinec 53 b 16, ačinic 106 a 15, 106 a 16, ‘ačinū 114 a 8, ‘ačiniliše 122 a 7, 129 a 1.

4. Zamiž dvuch “cc” pišacca naparu adno ū 3 as. adz. j mn. 1. zvarotnych dziejasłovaū: ‘addalica 68b17, razširica 97 a 2, pričinaca 111 b 5, pobač iz zvyčajnymi z dvuma cc: z’miłujecca 46 a 2, ‘adrečecca 46 b 13 i jinš.

Hetyja prypadki nadabie vyjaśnić biezachvoćiam aŭtaravym abaznačać padvojnaśc abo ūzmacnieńie suhukaū. U ciapierašnaj movie ū usich hetych prypadkach čujucca padvojnyja suhuki dyj aŭtar u vializarnaj balšyni prypadkaū piša dva suhuki. Biezachvoćcie aŭtarava abaznačać padvojnyja abo zdvojenyja suhuki asabliva prajaūlajecca pry abaznačeńiu suhukaū miakkich, značycce vuziej vymaūlanych. Dyk niama dziva, što ū dziejasłouých i zbornych jimionaū i naahuł u zlučeńiu suhuk + ьj + samahuk aŭtar za-

úsiody zamiž dvuch pisaŭ adzin suhuk, što bylo pakazana vyšej u “Upadabnieńie “j” da papiaredniaha suhuku”.

ZDVAJEŃIE SUHUKAŪ

Hetaja asabligaćADBIVAJECCA ū rukapisie u pryzn. i miasco-vym (dat. et loc.) sklonie spakmienikaū, majučych pierad kan-čatkam k. Abū Chenifeh naucce tak kaže 29 a 1 (naucce — chorma biaspryjmiennaha miascoūnika), imam Safii na'ucce kaže 29 a 2, ‘u na'ucce 45 b 9, ū naucce ne'ufalij 48 b 6, staršij ‘u na'ucce 49 b 17, ū opecce bił Ebū Talibou 104 b 1, ‘u pravaj rucce 110 a 3.

Kali pierad c jo suhuk, dyk niama zdvajeńia c, bo byla-by ciažkaja dziela vymovy hrupa, prykł.: u īasce 47 b 4.

Hetaja asabligaćahulna pašyryušsia ū ciapierašnaj movie.

USTAULEŃIE SUHUKAŪ

Nakš jak u jinšich movach slavianskich, mova kryvickaja maje d u borzdy, borzda. Jak śvietčy Karski, II-1, 446, hetaje słova z d častoje ū starakryvickich pamiatkach i jość jich charaktarystycznej ryskaju. Taksama ū našym rukapisie: borzda 15 b 6, borzda 105 b 15, 112 b 9, 113 a 1, 113 a 2.

Sabaleūski, Lekcii, 4-aje vyd., 27, pryzodzić borozdo z Ipackaha letapisu, 380.

Karski ib. dumaje, ci na žjauleńie d u borzda nie padziejili analogija słova “borozda”, ale heta niemahčyma, bo mova kryvickaja maje barazna (biaz d).

Nia tak, jak u movie polskaj i zhodna z movaju českaj, u słovie zradzić niama d ustaūnoha: zradzic 15 b 5 i jinšya.

HRUPY DJ, TJ, ZGJ, ZDJ, STJ

U ciapierašnaj movie kryvickaj zamiž ź iz dj jo dž: u 1 as. adz. 1. ciap. času, u dziejaprymietnikaū na -n, u tvoranych ad apošnich dziejasłoūnych jimionaū (*sadžu, sadžany, sadžeńie*) dy ū iteratyvach (*pachadžaju, pabudžaci*). Pr. Karski II-1, 486, dzie pryziedziena ładnie prykładaū. Dziela taho što dž jościeka ū dziejasło-vaū, u dziejaprymietnikaū dy dziejasłoūnych spakmienikaū i adno naparu ū spakmienikaū jinšich, a ū staršych pamiatkach naahuł nie sustrakajecca, Karski ib. 487, uvažaje, što jano paústała analogijaj słovaū iz d (ja-by skazaū chormau iž dž —*chodziš, chodzie* i h. d.) dy pad upłyvam ždž z zdj abo zgj (*raž-jaždžaci*). Proci hetaha byu Šachmataū (“Kurs ist. r. jaz.”, 11),

katory ūvažaū, što pad upłyvam blízkich słovaŭ iz d zachavałasia staroje dž z dj. U našym rukapisie zaūsiody jo ž z dj: 1) u spakmieni-nikaū i prymietnikaū: čužije 58 a 15, zhože 73 a 16, adzežu 74 a 4 i pad.; 2) u 1 as. adz. 1. ciap. času; 3) u iteratyvaū; 4) u dziejaprymietnikaū na — n dy 5) u dziejasłoūnych spakmieńnikaū: nevi-žu 19 b 1, ražonije 60 a 5, priražonuju 57 a 4, ražena 69 b 15, pabu-žaje 1 b 2, izhlažaje 48 b 3 i jinš.

Dzielataho što “Al kitab” napisany žyvoj narodnaj movaju, u jim-by adbiłasia dž z dj, kali-b jano było ū vilenska-ašm. havorcy ū paru paústaňnia Al kitabu”.

Iz zgj a zdj u movie krywickaj jo ždž. Heta takža biez adchini-ñaū sustrakajecca ū “Al kitabie”: doždž 13 b 17, 135 a 12, daždžu 13 b 17, 61 a 3, duždž 138 b 1, neviježdžaj 34 b 14, daždžavuha (=voha) 47 b 16, dužč 80 a 11, 80 a 15 (=dožč), Dožč 108 a 6, dažčum (=dažčom) ‘aživiuši 47 b 14. Bačym, što aūtar nie zaūsiody patrapiū abaznačyć ždž, na’t raz niapravilna napisaū -žč- pierad samahukam.

Hetaja asabliwaść ahulna viedamaja ū ciapierašnaj movie krywickaj i ū starakrywickich pamiatkach. Pr. Karski II-1, 488.

tj dało ū movie krywickaj, slavienskaj, ukrajinskaj a rasijskaj č. Heta j adbivajecca ū našym rukapisie. Jak adchiny zamiž č jo kolki prykładaū iz c a šč. c jo ū polonizmach. Aprača prypadka-vych polonizmaū, c jo zaūsiody ū ‘abetnica 109 a 8, ‘abecaū ib., moc, mocnij 75 b 6, mocna 43 a 13, pobač iz pomači 4b 1, pamač-nikom, katoryja zaūsiody sustrakajucca z č. Susim taksama ū mo-vie ciapierašnaj. Mahčyma, što moc, mocny, abiacač, abiatnica nie polonizmy, ale ū jichnim c adbivajecca asabliwaść paúnočna-ūschodniaha dyjalektu krywickaha, dzie jo miena č na c i na-advarot.

Dziejnyja dziejaprymietniki ciapier. času (part. praes. activi) majuć u vializarnaj balšyni č: čujūčij 16 a 9, słuchajučich 35 a 8, nemajučich 54 b 15. Pic buduc sukrawicu, z ceļ ludzkich cekūčuju 64 a 12, pristüpūjūčim 65 a 15, pejūčije 66 a 10, 72 a 16, nemajučich 90 b 7 i jinšya.

Ale pad upłyvam carkoūna-slavianskim — vidavočna na mo-vu narodnuju — jo takža ładnaja kolkaść prykładaū iz šč u part.: Boh riz’kudajūčij 3 b 14, blıđdzaščich 4 b 13, pras'aščim 6 b 1, ‘uše-homahuščij 135 b 8, pachūščimi 29 a 17, 29 b 1, śmerdzuščij 54 a 9, łaskučinūščij 95 a 13, ‘učinuščij 116 a 8, činūščich 129 b 6. U vapoš-

nich 4 prykładach zamiž spadziavanaha *a* pierad šč jośc *u*. Kali hetaje *u* nie analogičnaje, dyk mienavanyja prykłady byli-b prymietnikami. Zdajecca być peūnym prymietnikam *pachuščy*, bo part. było-b pachnučy (z *n* pierad *u*), bo ū 3 as. mn. 1. jo *pachnuć*.

Part. praes. activi jimiennaje, sto lučyła zakaścianiełaje jak pryslouje maje tolki č (a nia šč): šijuči 49 a 16, čujuci 95 b 10 i h. d.

stj dało šč prykł.: ne'adpūščajce 47 a 14, 'adpūšču 48 a 1 a jinšyja.

PIERACHOD W U Ū A U

Zamiž v čaści slavianskich movau mova kryvickaja dastała z movy praslavianskaje dyjalektyčna tam zachavałaje ū a w (Pr. Šachmatov: Kurs, 3). Pierad samahukami ciapier u kryvickaj movie byvaje w (dvuvusnaje v), ale takža niaredka ū, prykł.: ūałe, traū (pr. Karski, II-1, 413, skul biaru prykłady).

Pa ščeźnieńiu jeraū w pierajšo ū ū.

U starakryvickich pamiatkach nia było asobnaje litary diaela abaznačeńnia ū. Abaznačali hety huk litaraju kiriličnym b (v) abo y (u), zaležna ad pachodžania. Adchiny ad hetaha pakazujuć byćcio huku ū. Prykłady z ū z w jośc rana a wielmi šmat. Z najstarszych pamiatkaū prvodzie šmat prykładaū V. Jagič u "Kritičeskija zametki po istorii russkago jazyka" 82.

Taksama ū našym rukapise jośc mnostva prykładaū z u z w.

Jak widać iz prykładaū, *u* z *w* jośc u prymieni, prystokach i naahuł na miescu pačatnaha *w* pierad suhukam. Na *u* z *w* u siaredzinie słowa niama nivodnaha prykładu. Pryčyna hetaha ū tym, što: 1. arabskaje waw (transkrybavana pieraz *v*) vymaūla jecca blizka da ū; 2. Aŭtar nia moh chacieć abaznačać značkom dla *u* pierachod *w* u ū, bo hetym usioroūna nie abaznačy-*by* huku ū Dziela ta-ho, jak u kirilicy, aŭtar staraūsia addavać ū z *w* i nat niaredka *u* z *w* litaraju waw, a ū z *u* značkom dla *u*, ale ū prymieni i na pačatku słowa błytaūsia ū jich pachodžania. Z hetaje prycyny časta znachodzim *u* z *w*. U siaredzinie słowa ū takich słowach, jak *naūčonyj*, zaūsiody aŭtar piša waw — *navčonij*, bo ū nutry słova najčaściej mieū ū z *w*.

w pierachodzie ū ū pa samahuku pierad suhukam. Ale takža nienacišnenaje *u* pa samahuku pierachodzie ū ū. Dyk *w* a *u* u mienavonym pałažeńiu žlilisia ū vadnym ū, adno rožniacca sklonami, katoryja kirujuć.

Užo Jagič, op. cit. 81, zaciemiū, što "Po materiału, kotoryj u

menja pod rukoju, okazyvajetsja, kak budto by v severozapadnych (bełorusskikh) pamjatkach čašče stoit u vmesto v".

Karski, II-1, 290, dapuščaje, što takža pa suhuku papiaredniaha słova moža byci ū, ale nie zaūsiody. Dumaju, što heta abmyłka z taje prycyny, što naparu (vielmi redka) u etnografičnyx zbornikach sustrakajecca ū pa suhuku papiaredniaha słova. Ale het'kija prykłady žjavilisia tam abo ž niaūvahi, abo nazirańniam vymovy čałavieka, što pierad zapisavańnikam, hamoniačnym blizu zaūsiody čužoj movaju, staraüsia vymaŭlać tak, kab bylo nia wielmi pakryvicku. Nazirańniam vymovy ludu i siabie samoha ja pierakanaüsia, što ū z w abo u, biaz rožnicy, u prymieni albo prystoku i naahuł na pačatku słova pierad suhukam moža być tolki pa samahuku. Pa suhuku byvaje zaūsiody tolki u (biaz rožnicy z w ci u). Aprača taho, časta byvaje u pa samahuku papiaredniaha słova. Byvaje heta prošle pauzy, naahuł pa vydychu žjaūlajecca zaūsiody u. U rezultacie hetaha ū movie kryvickaj na pačatku słova prypadaje u kolki razoū čaśczej čymsia u. Hetym rožnicca ūzyvańnie ū u movie ūkrajinskaj a kryvickaj. Žviarnuūšy na heta ūvahu i hledziačy prycyny hetaje rožnicy, ja zaciemiū, što Kryvičy vymaŭlajuć ū z bol'sym vokaličnym elementam čymsia ūkrajincy. Mienšym vokaličnym elementam u ūkrajinskaj vymovie ū nadabie vyjaśnić toje, što ūkrajinskaje ū moža na paru pierachodzić u v.

Z taje prycyny, što zamiž w musić być pierad suhukam ū, a, z druhoħa boku, ū moža być adno pa samahuku, ščezla spačtnaje w u pieršy (vyšsaja stupień ad piervy): Peršij 79 b6, Peršije 77 a 5 i pad. — zaūsiody. A byvaje, što w, apynuūšsia ū takim pałažeńniu, pierachodzie ū u, jak na pačatku słova, — ‘ad'ušūl 82 a 4, z otvib-, asnovaju jo zajmia vysb.

Oū i ūo z prycyny blizkoha da u charaktaru ū byvaje pierachodzie ū u, prykł.: adudziačyć z otoūdziačyci, paturać z potuorać. Paturać zapisana mnoju ūv Ašm. pav., a “patvarać jo ū słoūniku ūtternikavym; pr. ras. potvorstvovat’. U sonca iz soūnca oū pierajšo ū o. Prykład iz rukapisu: sunca lo6a6 (=sonca).

PIERACHOD Ł U Ū

Jak bylo widać iz prykładaū, prvodžanych dziela roznych asab-livaściaū, t̄ pierachodzie ū ū u hetkich prypadkach: 1) u spačtnaj hrupie ьl, ьl ū nieskładatvornymi jerami i składatvornym l: Vuūk (=voūk) lb14, doúh 6b 2, poúna 114b5 i smat jiných; 2) u spačat-

naj hrupie — лъ u jmiennych part. praeter. activi II: vipeū 3b3 i mnostva jinšych.

U prvydzielnych prypadkach т zausiody pierachodzie ў ѹ.

Kali voźniem na ūvahu, što ѿ krywickaj movie ѿ mienavanim pieršym zlučeńiu nieskładatvornы ь pierajšoū u taki-ž ь, dyk možna skazać, što ѿ ѿ pierajšlo т, stajačaje la daūniejšaha ь i l składa-tvornaje iz zadniepadniabiennym vokaličnym elementam. Hetym, značycca, krywicki pierachod т u ѿ roźnicca ad pierachodu l u v u polskich nareččach, u vyšnaj žužycka-serbskaj movie i častkava ѿ paúnočnarasijskaj movie, u katorych kažnaje т pierachodzie ѿ v. Šachmataū, Kurs, A, 135, bačyé prycynu pierachodu ѿ movie krywickaj т u ѿ u papiarednim abo nastupnym ь, najmia, što т u hetych zlučeńiach u movie krywickaj i jinšych movach sła-vianskich, znajučych hetuju žjavu, spradvieku rožniłasia svajoj vymovaju ad т u jinšym pałažeńiu a heta pad upłyvam zadniepad-niabiennaha ь.

U nazoūnym i jinšych sklonach spakmieńnikaū a jmiennych prymietnikaū kancavoje т nie pierachodzie ѿ ѿ, darma što pa hetym т taksama byū kališ ь. Heta vyjašnajecca tym, što tut dziejała ana-logija skłonaū iz т pierad samahukam. Pr. Karski, II-1, 399, pieršy adstupiec. Što zapraūdy dziejała heta analogija, pierakanajemsia z prykładaū, dzie padobnyja słovy, staūšsia sučastkaju słova skła-danaha, uścierahlisia analogičnaha ūpływu. U takich prypadkach jość pierachod т u ѿ: poūšasta 49 b 13, poūnoči 94 b 14, poūhoda 106 b 7, 106 b 8, poūdna 106 b 14, 106 b 15.

Aprača movy krywickaje, pierachod т u ѿ u mienavanych prypadkach znaje movea słavienskaja, ukrajinskaja a serba — charvac-kaja, u katoraj т pierajšlo ѿ ѿ, katoraje ѿ o.

HUK H

Mova krywickaja zamiž g maje h. Karski ūvažaje, što huk h zamiž g byū u krywickaj movie ūzo ѿ X stahodźziu (op. cit. I, 96, a II-1, 469). Lapunoū u recenzi ūkrajinskaje hramatyki Kulbakina ("Slavia" III, 1924-25 h. b. 691) uvažaje, što možna dапuścić pierachod g u h dyjalektyčna dla movey praslavianskaje.

U našym rukapisie zausiody jo h, što było widać iz pryyodža-nych dahetul prykładaū na jinšja žjavy.

Hetta adno pryyiadu adchin. Siudy naležyć, što g pa karennym z nie pierajšlo ѿ h (pr. Karski, II-1, 471). U "Al kitabie" heta ma-

jem u prykładzie *mazkoŭ* 1 b 7, dzie tolki *g* mahło pierajści ū *k*.

Nia tak jak u movie rasijskaj, u krywickaj *h* pierad *n* nia čeznie: precehnūši 83 b 10, pacehnūši 109 b 9.

PIERACHOD ČC u JC

U rukapisie jo het'kija prykłady: ‘ajcū 2 b 16, ‘ajcuū (=‘ajcoū) 11 a 6, ‘ajca 11 a 11, 22 b 1, 63 b 7, nad ‘ajcom 11 a 14, 22 a 8, ‘ajcoúskaj 11 b 8, ‘ejca 11 b 9, 38 a 7, 138 a 1, ‘ajcu 11 b 11, 17 a 12, 31 a 8. I ojče 19 a 9, 19 a 11, ‘ajcove 70 a 8. U nom. sg. hetaje słova maje chormu ‘acec 11 b 4, 19 a 6.

Šachmatov: Kurs..., 285, vykładaje, što ū rezultacie skaračeńnia padvojnaha abo daūhoha *c* stałasia zdaūžeńnie papiaredniaha samahuku. Rezultat byū tyj, što samahuk pačaū vydavać huk pierachodny ad zadniaha samahuku da nastupnoha žmiakčonaha suhuku. Hety pierachodny huk dalej ražvivaūśia ū huk samastojny *j*.

AD VYDAVIECTVA

Jak skazana na pačatku hetaje pracy ū “Prytarnavańiu arab-skaje abecady da krywickaje movy a pryncypy transkrypcy”, u rukapisie “Al kitab” krywickija huki *w* a ū abznačanyja adnej i tej samaj arabskaj litaraju *waw*; ale, dziela lahćejsaha čytańnia, litalia *waw* była transkrybavanaja, zhodna z vymovaju, pieraz *v* abo ū. Adyli z’ niedahladu ū niekatorych miascoch zamiž ū nadrukavana *v*. Taksama zamiž łacinskich *ch* u kolki miascoch nadrukavana kiryličnaja litara *x*. Dziela taho ūvažajem patrebnym prypomnieć, što na miescu *v* i ū transkrypcy, jak taksama na miescu *ch* i *x*, *l* i *t*, u rukapisie jo pa adnej litary.

Vyjaśnieńnie niajasnych skaračeńniaū čytar znojdzie ū “Viedzie” № 1 z 1952 h., b. 3-5, abo ū vadbitcy ū “Viedy” — u knižycy J. Stankieviča “Maleńki maskoúška-biełaruski słoūničak frazeologiczny”, Niu Jork 1953, 6. 3-5.

Z’ niezaležnych ad vydaviectva prycynaū my na hetym pieraryvajem druk pracy prof. J. Stankieviča praz movu “Al kitabu”. My spadzajemsia, što praciah jahonaje hetaje pracy, značycca morfologija a słoūnik “Al kitabu”, buduć vydanyja jinšym vydaviectvam.

МОВА ВЯЦІЧАЎ

(Працяг)

Зъвернемся беспасярэдне да самае вяціцкае мовы. Часьць вяціцкае прасторы, найм я заходняя большая часьць б. Калускае губэрні і невялічкая паўночна-заходняя часьць б. Арлоўскае губэрні, і цяпер занята моваю беларускай. Ужо гэтага маглоб быць даволі, каб пераканацца, што калісі усі Вяцічы гукалі пабеларуску. А калі гэтым не здаволіцца, дык мусім разгледзіць асобныя рысы вяціцкае мовы.

Касімаўскі павет. Але ўперад трэба выясняць, якое славянскае мовы жыхарства займала спачатна Касімаўскі павет (на поўнач ад Акі) Разаншчыны. У мове гэтага павету, апрача іншых рысаў вяціцкіх, ё яшчэ шапятлявая вымова Ц, Ч вымаўляеца збліжана да Ц ды шапятлява вымаўляюцца С і З. Дзеля таго што падобная вымова Ч і Ц ё таксама ў (паўночна) расійскай народнай мове, дык расійскія дасьледаваньнікі съхінаюцца да пагляду, што спачатна ў Касімаўскім павеце было жыхарства (паўночна) расійскае (сузdal'скае) і адно пасльей прыйшлі туды Вяцічы. Але нябыцьцё гуку Г у мове Касімаўскага павету съветча, што тут ня было (паўночна) расійскага жыхарства, бо яно гэтага гуку ніколі ня траце пры сустрэчы із жыхарствам, нязнаючым яго (знач., вымаўляючым Г фрыкатыўнае ці грытанае, як лацін. h).

Падобная вымова гукаў Ч і Ц ё таксама ў нарэччу паўночна-беларускім (смаленска-палацка-пскоўкім). У гэтым-же нарэччу ёсьцека вымова ѿ, ѿ збліжаная да Ш, Ж (альбо мена Ш, Ж на С, З і наадварот), чаго няма ў паўночна-расійскім нарэччу як агульнае зъявы. Просіцца думка, што да Касімаўскага павету былі пераселеныя некаторыя (пляменныя) Крывічы, у каторых мове ё ўсі менаваныя асаблівасці. Адылі нельга дапусціць, каб чужыя перасяленцы занялі суцэльна такую вялікую прастору. Апрача таго, перасяленыне мусіла-б настаць да пачатку асьмінанцатага стагоддзя, бо з пасльейшага часу напэўна захаваліся-б пра яго ведамкі ў гісторыі. Але да асьмінанцатага стг. Вяцічы былі народам няпрыязным і паўстанскім супроць маскоўскага гаспадарства, дык сяліць яшчэ на мяжы зь імі варожых да Масквы крывіцкіх патом-

каў было-б небясьпечна. Апрача таго, у мове Касімаўскага павету няма (пляменна) крывіцкага дысыміляцыйнага аканьня і заўсёднага канчатку -ЦЬ ў З ас. адз. л. Ё тут аканьне тыпу вяціцкага, з каторым згаджаецца тып аканьня сярэдняга дыялекту беларускай мовы. Тое самае трэба сказаць пра хорму З ас. адз. ліку дзеясловаў. Нельга дапусьціць, што дысыміляцыйнасьць у ваканьню і канчатак ЦЬ З ас. адз. л. шчэзылі пад уплывам мовы суседняга жыхарства, бо ўтым-жа Касімаўскім пав. захавалася дзеканьне. Дык спачатным славянская мовы жыхарствам у Касімаўскім пав. былі Вяцічы, і іхнай моўнай рысаю ё дзеканьне ў гаворцы Касімаўскага пав., бо паўночныя Расійцы, скуль ішоў уплыву на мову вяціцкую, гэтае зъявы ня знаюць. З гэтага ясна, што дзеканьне даўней было рысаю вяціцкае мовы на ўсёй яе прасторы, а потым шчэзла пад маскоўскім уплывам, як шчэзла таксама сярод вяціцкіх Палехаў Калускае й Арлоўскае губ., дзе яшчэ ў другой палавіцы XIX стг. дзеканьне было¹. Захаваньню яго ў Касімаўскім пав. прыяў глухі, лесавы харктар прасторы гэтага павету. Апрача таго, на ўсёй вяціцкай моўнай тэрыторыі ё прыймі ЗЬЛІ (знача «ля»), каторае паўстало зь ДЗЬЛІ, а гэтае з ДЬЛІ. Гэта ўзноў съветча пра вяціцкае дзеканьне. Пра былое дзеканьне ў мове вяціцкай съветча таксама агульна ўжываная вымова тъвет, тъвісьті заміж цьвет, цвісьці, бо калі пад маскоўскім уплывам гук ЦЬ быў замянены гукам ТЬ, дык гэтая замена захапіла ня толькі ЦЬ з ТЬ але й ЦЬ спачатнае, бо абодва аднолькава вымаўляліся.

Чым-жа выясньіць у мове Касімаўскага павету 1) збліжаную ўзаемна да сябе вымову Ч а Ц і 2) збліжаную да Ш, Ж вымову С, З? Першая зъява магла-б быць выясньена ўплывам мовы фінскага плямені Міяшчэры, што займала Касімаўскі павет перад прыходам туды Вяцічай. Менш праўдападобна, што другая зъява магла паўстаць пад фінскім уплывам. Але ё яшчэ другая магчымасць. Абедзве менаваныя зъявы, дзе яны ёсьць на славянскай моўнай тэрыторыі, узыніклі пад уплывам мясцовае мовы неславян, з каторымі Славяне зъмяшаліся. У паўночным нарэччу беларускім прычынаю іх зъяўленення была мова балцкага паду (субстрату). Гэтага-ж паходжання маглі быць і дзівве менаваныя рысы мовы Касімаўскага павету. Наймі, тая часць Вяцічай, што спачатна жыла ў паўночнай часці вышняе Акі, ля ўтоку ў яе Вугры, у суседстве з

¹ С. Максімаў у мове Калуска-Арлоўскага Палесься адзначае дзеканьне ў 1876 г. (Древняя и Новая Россия, 1876, № 8, 299-300, 306).

Крывічамі, магла мець тый самы, што й Крывічы, балцкі субстрат, а зь ім і менаваныя рысы мовы, і, пасунуўшыся пасльей на паўночны ўсход, перанесла іх на поўнач ад Акі, да Касімаўскага павету. Усі-ж засталыя Вяцічы таксама малі балцкі под, але іншы, такі, як і паўдзённа-беларускія плямёны, подам іх сталіся Балты, разрозньюючыя вымову Ч а Ц, С а Ш, З а Ж.

Старыя важныя рысы — тыя самыя ў мовы беларускай і ў дыялекту вяціцкага. Вось яны:

1) Аканьне, зн. вымаўляюць **нага, галава, зямля, гуляя** і пад. Аканьне ё цяперака таксама ў расійскай літаратурнай мове і ў т. зв. расійскіх сярэдніх гаворках, але яно там накшаш чымся вяціцкае ѹ беларускае. Расійскае аканьне паўстала ў Маскве ў XVII стг. пад уплывам мовы беларускае інтэлігэнцкае эміграцыі².

2) Зъ ідэ. Е даўгога перад даўгім насавым сугукам альбо перад групаю насавых сугукаў ё самагук аднолькавы з рэфлексам старога ё: руменіца³, румены, паменуць, пляменнік. У мове расійскай у такіх прыпадках ёсьць Я: румяній, помянуть, упомянутый, племяннік і інш.

3. Ё перад складам ізь і не перайшло ў і: сядзіць, парас. — сидит.

4. Злучэньні РЪ, РЬ, ЛЪ, ЛЬ, ВЪ, стаяўшы паміж сугукаў, перайшлі ў РЫ, ЛЫ, ЛІ, ВІ: гріміць, ігріцы, хрісьцянскі, крышыць, сылізою, бліснуў, яблынка. У мове расійскай у такім прыпадку бывае РЕ, РО, ЛО, ЛЕ, ВЕ: греміт, крошыць, слеза, блеснул, яблоня.

5. Ненацісненае й- на пачатку слова щэзла: мяніны, мянінік, вышла з хаты, нагда. У мове рас. у такім прыпадку заўсёды ё на пачатку і-: именины, вышла из дома, иногда.

6. -й-- ѿ палажэнню моцным у сярэдзіне слова перайшло ѿ е: яец. У мове расійскай гэтае злучэньне перайшло ѿ -I-: яиц.

7. Ъ, Ь перад Й перайшлі ѿ Ы, І: стары, малады, сіні, мыю, крию, загадны лад **мый, пі, ві, лі**. Цяпер гэтых хормаў у вяціцкім дыялекце звычайна няма, бо щэзълі пад расійскім уплывам, але ўперад былі, з чым усі згаджаюцца.

² Гл. «Веда» 1951 г. б. 18.

³ За прыкладам Маскоўская Дыялектолёгічнае Комісіі, я адно тыя асаблівасці дакладна перадаю, пра каторыя мова, а наагул прыклады падаю згодна з беларускай літаратурнай вымовою і беларускім правапісам.

Я тут адно асаблівасці вылічаю. Аргументы, жаролы, месца запісу слова будуць паданыя ѿ маёй лінгвістычнай працы на гэтую-ж тэму.

8. Таксама ъ перад -ІЬ- ў прэфіксах перайшоў у І: сыймаца, сыйдзэмся, падымі. У мове расійскай тут маєм -О- (сойдемся) або просьле прэфікса ё -НІ- (сниматься, подними).

9. На пачатку складу перад О ю ё прыстаўное В: вока, вуха, навука. Перад А прыстаўное В бывае толькі па прыймені у, ў: **акно**, але у **вакне**.

10. Г у вяціцкім дыялекце фрыкатыўнае, зн., вымаўляеца блізу што так, як лацін. h, а ў мове расійскай Г вымаўляеца як лацін g.

11. У дыялекце вяціцкім было дзеканьне ѹ цеканьне; пасълей пад расійскім уплывам гэтая рыса наагул шчэзла, засталася адно ў Касімаўскім павеце. (Глянь вышэй пад «Касімаўскі павет»).

12. На месцы Р складатворнага з папярэднім самагуковым элементам нярэдка бывае -ЫР-, -ІР-: тырчэць.

13. Цяпер у вяціцкім дыялекце ё Р мяккое, але мноства словаў із зацьвярдзелым Р съветча, што ўперад было Р зацьвярдзелае.

14. Цяпер Л не пераходзе ѹ ў, але даўней пераходзіла, пра што съветчаць памяткі.

15. В і У пераходзяць у ў: галоўка, былі ѿ мяне.

16. Гн не пераходзе ѿ Н: цягнуць і інш. А парас. тянуть і пад.

17. У трэйцяй асобе адз. ѹ мн. ліку цяп. часу дзеясловаў ё мяккія канчаткі: сядзіць, нясеть, сядзяць.

18. Займя **ты** ѹ зваротнае маюць у прызначальным а мясцовым склоне адз. ліку хорму **табе, сабе**.

19. Абстрактныя ѹ зборныя спакменьнікі мужчынскага роду маюць у дакладным (родным) склоне адз. ліку канчатак -У як ненацісьнены, так і націсьнены: нетуці пяски, народу.

20. Спакменьнікі мужчынскія ѹ ніякія зъ мяккім сугукам на канцу або з К на канцу канчаюцца ѿ мясцовым скл. адз. л. на -У: на канцу, у вішаньню, у садзіку.

21. Ё беларускія суфіксы, прыкладам, суфікс -ен- у спакменьнікаў як **гусяніты** (з гусенята).

Усі вышменаваныя рысы, супольныя ѿ вяціцкага дыялекту зъ беларускай моваю, съветчаць, што ѿ пару праславянскую беларускую мову, разам із вяціцкім дыялектам, складала адзін — беларускі дыялект праславянскае мовы.

З ноўшых рысаў вяціцкага дыялекту блізу ўсіх таксама супольныя зъ беларускай моваю. З ноўшых рысаў прывяду адно

**асаблівасьці, съветчачыя пра даўгое супольнае жыцьцё вяціц-
кага дыялекту з моваю гісторычнае Беларусі. Сюды належаць:**

1. хормы неазначаныніка на -ЭЦЬ па шыпячых: пішчэць, шур-шэць, стучэць;
2. канчатак -Ы, -І назоўнага скл. мн. л. спакменынікаў ніякіх:
вокны, рабяты;
3. — хормы на -Ё назоўнага скл. адз. л. такіх спакменынікаў, як
дзіцё;
4. канчатак -ЫМ, ІМ мясцовага склону адз. л. прыметнікаў: у
белым балахоне.

У беларускай мове гэтыя чатыры асаблівасьці разьвіліся не раней XVII стг.; «Аль Кітаб», пісаны беларускай народнай моваю ў XVI стг. і перапісаны тэй-же моваю ў канцы XVI стг. яна мае ніводнага прыкладу на гэтыя асаблівасьці. З гэтага відаць, што яшчэ ў XVII стг. вяціцкі дыялект жыў супольным жыцьцём із усёй беларускай моваю. Пра гэта-ж съветчаць і вяціцкія слова: **летася** «лете-
сь», «у мінулым годзе», **леташні**, каторыя ў гэтым значаньні пачалі ўжыванца пасылей у беларускай мове. А таксама пра гэта съветчаць вяціцкія слова перанятыя даволі позна да беларускае мовы зь іншых моваў, як: **благі** — значаньне тое самае, што і ў мове беларускай, зн. «нядобры», **гапілка** «гаплік», **гарбуз**, **хлопец**, **хлопчык**, **мухляваць**, **маляваны**, або **муляваны**, **падла**, **парада** — значыць тое самае, што ў мове беларускай, **скрынь**, **шлях**, **трапішь**, **патрапіць**. А наагул у вяціцкай мове беларускіх словаў дагэтуль засталося шмат.

З вышменаванага можна пераканацца, што да канца сямнанцата гадзінства Вяцічы гукалі звычайнай беларускай моваю. Па-
сълій іхная мова была зрусыфікавана.

Этнографічныя рысы Вяцічаў адпавядаюць іх мове. Гэта-
какаузецца, што **панёва** (род суконнай спадніцы) наагул адказуе паўднёва-вялікарускаму (зн. вяціцкаму — Я. С.) нарэччу, а сара-
фан паўночна-вялікарускаму» (зн. расійскому — Я. С.)⁴. Панёва ётаксама на беларускай тэрыторыі із захавалай беларускай моваю,
прыкл. у Смаленшчыне. У беларускай «Энэідзе навыварат» такса-
ма маем «Панёву швыдка апранула». «Тэрыторыям паўночна-вялі-

⁴ Аванесов, Р.: Очерки русской диалектологии, Москва 1949, бач. 17.

карусакага і паўднёва-вялікарускага нарэччаў адказуюць вельмі розныя тыпы хатаў і г. д.»⁵.

Як у ўсіх Беларусаў, таксама у Вяцічай народны орнамэнт геомэтрычны. Гэтак, панёву шыюць з матар'ялу цёмнага колеру **ўклеткі**. Сяляне Лівенскага павету Арлоўшчыны носяць «порткі» белыя або «з набойкамі кубовымі паласамі»⁶. Каўняры кашуляў у іх «вышываныя ў драбныя зубочкі»⁶.

КРЫВІЧЫ

былі найбольшим племенем беларускім.

Сялібы Крывічоў. Летапіс кажа, што Крывічы «съедять на верхъ Волги, и на верхъ Двины и на верхъ Днѣпра». Крывічы межавалі на паўдні а паўднявым заходзе з Дрыгічамі, на паўдні з Радзімічамі й Севяранмі, на ўсходзе з Вяцічамі; адлішыла граніца зь не-беларусамі: на паўночным усходзе Крывічы гранічылі із Суздалцамі, што пасльей зваліся Маскалямі, на поўначы — з ноўгарадзкім Славенамі й фінскімі Чухонцамі, на паўночным заходзе — з Эстонцамі а Латышамі. Гэткія былі местаў ў Крывічоў: Полацак, Віцебск, Вяліж, Невель, Апочка, Ізбарск, Пячора, Пскоў, Клічаў (Асташкаў), Тарапец, Вялікія Лукі, Ржэва, Зубцова, Белае, Гжацак, Мажайск, Вязьма, Ельня, Смаленск, Імсьціслаў, Рослаў, Крычаў.

Характарыстычныя рысы крывіцкага або накш паўночнага нарэчча беларускае мовы ё гэткія: а) Дысыміляцыйнае (распадобнюючае) аканье, гэта знача, што на месцу ненацісьненых гукаў **а, о, е** бывае **а** толькі тады, калі гэтыя гуки стаяць перад націсьненым складам, у каторым няма **а(я)**; а калі пад націскам ё **а(я)**, дык у складах перад націскам бывае **ы** або **і**. Таксама ў складах па націску бывае **ы**, **і** заміж **а, о, е**, з выніяткам канцавога адкрытага складу. Значыцца, тут кажуць: трыва, кызаў, выда, гыльва, новыга стыла і д. г. пад., але — німа травы, пыдняў гылаву, нясу ваду, гарод, места. б) Мена гукаў **ч** **й** **ц** (цалавек, чарква) або іх збліжаная да сябе **ымова**. в) Збліжаная да **ш**, **ж** мяккіх **ымова** **ś**, **ż** і мена **ш** на **с**, **ж** на **з** (парозны замест парожны). Цяпер гэткія рысы крывіцкіх гаворкаў на ўсюды моцна выступаюць: пад уплывам іншых гаворкаў беларускіх альбо чужых — расійскіх яны ў некаторых

⁵ Аванесов, там-жа.

⁶ Селищев («Slavia», VI, 464).

мясцовасьцях аслабленыя, а ў некаторых нат і сусім шчэзылі. Але дауней яны былі надта моцныя на ўсёй прасторы крывіцкай.

Назоў «Крывічы» паходзе ад слова «кроў», «крыві». «Крывіч» значыла «чалавек тae самае крыві», «таго самага народу». (Як ад род паўстала родзіч, так ад кроў — Крывіч). Спачатна ўвесь беларускі народ зваўся Крывічамі, але з часам, з розных прычынаў, часці беларускага народу пачалі яшчэ звацца іншымі ѹмёнамі, пляменнымі. Гэтак, ад «дзэрвы», «лес» адныя назваліся Дзярвянамі, пасльей Паляшукамі, іншыя ад «дрыгва» — Дрыгвічамі, яшчэ іншыя зь іншых прычынаў пачалі звацца Радзімічамі, Севяранамі, Вяцічамі. Гэтыя назовы ўжываліся побач із агульна-нацыянальным назовам «Крывічы». Але часць беларускага народу, дыкжэ тая, пра каторую цяпер гутарка, новага назову не дастала, толькі захавала назоў «Крывічы». У гэтай часці назоў «Крывічы» быў назовам агульна-нацыянальным і пляменным. Але пасльей і пляменныя Крывічы дасталі новыя мясцовыя назовы: побач із старым назовам адныя зь іх пачалі звацца Смаляне, другія Палачане, трэйція Пско-вічы. Гэтыя назовы ўзыніклі ад назоваў гаспадарстваў — Смаленскага, Полацкага й Пскоўскага, а назоў «Крывічы» заставаўся ў гэтага беларускага плямені назовам пляменным і агульна-нацыянальным. Гаспадарствы не маглі быць названы крывіцкімі, бо на пляменна-крывіцкай тэрыторыі іх стварылася колькі і нельга было-б назовам адрозніць аднаго ад аднаго. Ад назову народу «Крывічы» паўстаў і назоў ягонага краю «Крывічы», сусім таксама як, прыкладам, ад прозвішча Пятровіч» паўстаў назоў сяла «Пятровічы». Тады ад назову краю «Крывічы» ўзынікла новая хорма назову народу «Крывічанін, Крывічанка, Крывічане» (як ад «места» ўзынікла «мешчанін»). Гэтыя новая хорма ўжывалася побач із старой хормаю. У XIII ст. побач із назовам «Крывічы», «Крывічане» пачаў наш народ звацца яшчэ «Літвой». Да палавіны XIV ст. пераважаў назоў «Крывічы», адлі «Ліцьвін», «Літва»; зь пятнанцатага стагодзьдзя застаўся адзін назоў «Ліцьвін», «Літва».

А. Шахматаў пррабаваў давесьці, што Крывічы былі пляменям расійскім. Апрача аргумэнтаў фантастычнага характару, ён стараўся аперацісці на наступных двух дакумэнтах.

У вадным летапісным съпіску ё гэткае: «И по сихъ брати родъ ихъ держати почаша княженіе в полях, а в деревляхъ свое, а Древовичи свое, а Словѣни свое в Новгородѣ, а другое на Полотѣ, иже Полочане; отъ нихъ же Кривичи, иже сѣдять на верхъ Волги, и на верхъ Двины и на верхъ Днѣпра, ихъ же градъ есть Смо-

леньскъ: тудѣ бо съдять Кривичи; таже Сѣверъ отъ нихъ». У гэтым некаторыя хацелі бачыць, што ноўгарадзкія Славене й Крывічы — адно плямія, але тады трэ было-б сказаць, што таксама Кривічы й Севяране адно плямія; значыцца таксама Севяране й Славене былі-б адным і tym самым пляменям, але гэтага ўжо ніхто ня кажа. Наагул дзеля прыведзенага запісу ў вадным летапісцавым съпіску ня можа быць гутаркі пра тажсамасць Славен а Крывічоў, бо ў усіх іншых съпісках Славене й Крывічы рэзка адрозніююцца міжсобку. Гэны запіс бяссумлеву трэба разумець у значаньню прасторавым. Словамі «а другое на Полотѣ» аўтар летапісу хацеў сказаць: «а дальшае княства славянскае (не славенскае) было на Палоце». А словамі «таже Сѣверъ отъ нихъ» хацеў сказаць: «таксама далей ад іх сядзіць Север».

У Ўскрысенскім летапісцу пад 1471 г. запісаная прамова прыхільніка маскоўскага князя на ноўгарадзкім вечу. У ёй знаходзім гэткае: «Потом же правнук его князь Владимир крестися и все земли наши крести: Русскую и нашу Словенскую, и Мерску и Кривичскую Весь, рекше Белоозерскую, и Муром, и Вятичи» (П.С. Р. Л. VIII, 160). Барзакоўскі ў «Істории Тверского Княжества» выясняе, што па «Кривичску» трэба паставіць коску. Што гэта так, бачым із таго, што да слова «Весь» усюды маём прыметнікі (Русскую, Словенскую, Мерску, Кривичску), азначаючыя землі; ад «Весь» ё проста назовы народаў (Весь, Муром, Вятичи). Апрача таго, ані Меры, ані Мураму аратар не завець належачай да якога славянскага плямені, дык дзіўна было-б, каб ён назваў Весь кривіцкай. Дзіўна было-б такжа, чаму-б аратар патрабаваў для Весі даваць ажно два паясьненьні «Кривичску, рекше Белоозерскую», а яшчэ дзіўней было-б тое, каб аратар успамінаў пра хрышчэнье фінскага плямені — быццам кривіцкае Весі, ня ўспомнену пра хрышчэнье самых Кривічоў. Дык ясна, што Весь тутака ня мае нічога супольнага з Кривічамі¹.

З даводамі Шахматавымі былі згадзіўшыся адно некаторыя, а цяпер агульна ўважаюць, што Кривічы — плямія беларуское.

Колькі найважнейшых съветчанняў пра плямія Кривічоў. У летапісе Нестара пад 862 г. жыхары Полацку названы Кривічамі. Расійскі этнограф Пыпін піша (IV, 7): «асноваю беларускага плямені

¹ Тэорыя А. Шахматава пра паходжанье беларускага народу й пра беларускія плямёны ўсебакова разгледжана ў варт. Я. Станкевіча «Беларускія плямёны і іхнєе рассяяленнне» (Родная мова, Вільня 1930, бач. 5-14 і 49-59).

й мовы былі тыя старыя плямёны, каторыя сядзелі на паўночным заходзе старавечнае Русі, Крывічы, Дрыгвічы і інш., асабліва першыя, каторых галоўнымі бодкамі былі Полацак, Ізбарск, Смаленск».

Вядомы расійскі лінгвісты В. Чарнышоў кажа: «Па Волзе йшоў моцны рух беларускіх плямёнаў. Былое Цьверскае княства ўладнай меры было заселена Беларусамі». А. Орлов: Слово о полку Игореве, 2 выд. Акадэміі Навук ССР, Москва-Ленінград 1946, б. 201-202.

Другі расійскі лінгвісты В. Папоў кажа, што на месцу крывіцкіх плямёнаў знаходзім цяперака Псковічай а Смалян ізьмяжуючымі зь імі краінамі (ІРЯС, 1929, т. II-1, 121). Выдатны ўкраінскі дыялектолёг К. Міхальчук уважаў Беларусаў а Украінцаў за прастых спадкаемцаў дзявюю спачатных групаў усходніх Славян і зваў першых Крывічамі, а другіх Паўднёнарусымаі. (К. Міхальчук: Открытое письмо к А. Н. Пыпину. Кіеў 1909, 42-44). Расійскі дыялектолёг Аванесаў кажа, што крывіцкімі местамі былі Смаленск, Полацак, Пскоў а Ізбарск. (Р. Аванесов: Очэркі русской диалектологии, Москва 1949, б. 34-35).

Летапіс (Лаўрэнцы съп., выд. З-яе, 13) съветча, што Крывічы палілі сваіх нябожчыкаў, а попел складалі ў урны. Дыкжэ таковыя курганы ёсьцека па ўсёй тэрыторыі пляменна-крывіцкай, пра што съветча архэолёгія. Выдатны расійскі архэолёг Сыпіцын піша, што такія курганы ёсьцека ля Пскова, Апочкі, ув Асташкаўскім павеце, ля Ржэвы, Зубцова, ля Себежа, у паветах Смаленскім, Парэцкім, Духаўшчынскім, Бельскім (у Смаленшчыне), даходзяць да верху р. Москвы ў Вугры ў інш.².

Археолёгічныя раскопы ля Выбутава (блізка Пскова) паказалі, што тамака ў X стг. былі пахаваныні з абрадам паленъня крывіцкага тыпу. П. Курінний: Вел. Княгиня Ольга (Украінський самостійник, нр. 32 з 1952 г.).

Крывічы былі пляменям вельмі экспансыйным і малі свае колёні на прасторах іншых плямёнаў беларускіх, асабліва ў чараслье сумежным із пляменна-крывіцкай тэрыторыяй ды ў бодках, важных з гледзішча адміністрацыінага. Пра гэта съветчаць мясцовасці з назовамі «Крывічы», сустраканыя там-сям па ўсёй Беларусі, ды крывіцкі тып некаторых курганоў вонкак пляменна-крывіцкае прасторы³.

Я. Станкевіч

² Сыпіцын 311—315, 328.

³ Сыпіцын, там-жа.

С. Максімаў.

П А Л Е Х I¹

«Палехамі — кажа Ів. Тургенеў — завуцца жыхары Палесься — даўгога лесавога чарасла (паласы), што пачынаецца на граніцах Болхаўскага й Жыздрынскага павету. Яны розьняцца шмат якімі асаблівасцямі ў спосабе жыцця, звычаёх а мове; за падазроны ѹ цвярды харектар іх завуць «заваратнямі».

«Кamu здаралася (піша І. Тургенеў у другой павесьцы пра «Тхора й Калініча») з Болхаўскага павету перабіраца да Жыздрынскага, тый, хіба, надта дзівіўся з рэзкае розынцы паміж пародаю людзёў ув Арлоўскай губэрні і пародаю калускай.

«Арлоўскі мужык невялічкі, суглобы, пануры, глядзіць з пад лобу, жывець у дрэнных асінавых хацінках, ходзе на прыгон, гандлям не займаецца, есьць блага, носе лапці.

«Калускі мужык жывець у прасторных хвойных хатах, высокі, глядзіць съмела ѹ вясёла, від у яго чисты ѹ белы; таргуе алеям, маслам а дзёгцям і ѹ съвята ходзе ѹ ботах.

«Арлоўскае сяло (мы кажам пра ўсходнюю частць Арлоўскае губэрні) звычайна бывае сярод аромых палёў ля яругі, так-сяк

¹ Артыкул гэты ўзяты з працы Максімова «Белорусская Смоленщина с соседями» (Живописная Россия, т. III, бач. 429).

Як неадноўчы адзначалася ѹ «Ведзе», Палесьсям у шыршым значаньню заўвека ѹся Беларусь; але ѹ значаньню вужшым Палесьсям завуцца дзьве вялізарныя тэрыторыі беларускія — адна на паўдні, што цягнецца ад Белападляскага павету паабапал Прыйціці да Дняпра і на ўсход ад Дняпра, у паўночнай Чарнігайшчыне (наагул на поўнач ад Дзясяны і ейнае прытокі Сейма). Жыхары гэтага Палесься завуцца Палашукамі ды ўжываеца яшчэ назоў «Літва», «Ліцьвины», асабліва ѹ Чарнігайшчыне, а ня так даўно, у XIX ст., тут-же, у Чарнігайшчыне быў ведамны і пляменны назоў «Севяране, Северцы, Сяўрукі».

Другое Палесьсе на ўсходзе Беларусі, у заходніяй часці б. губэрні Арлоўскае і ѹ большай, заходніяй часці губ. Калускае. Жыхары гэтага Палесься заувека Палехамі. Захавалася ѹ іх яшчэ беларуская мова, хоць і вельмі запсаваная расійскімі ўплывамі; тымчасам на ўсход ад гэтага Палесься, на тэрыторыі таксама занятай патомкамі беларускіх плямёнаў Вяцічай а Севяран, цяпер мова расійская, праўда, з мнóstvam беларускіх асаблівасцяў, съветчых празь яе даўнейшую беларускасць. (Глянь вышэй артыкул «Беларускасць Вяцічай» і асабліва «Мова Вяцічай»). З артыкулу расійскага аўтара С. Максімова відаць, якой прыгожай, якой высака-цэннай часцяй беларускага народу ё Палехі.

Артыкул гэты радзім чытаць із мапаю Беларусі Я. Станкевіча. Рэдакцыя.

аберненае ў брудны стаў. Апрача нячысьленеа ракіты, заусёды гатовае да паслугаў, ды дзьвюх-тroph сухарлявых бярозаў, дзераўца на вярсту наўкола не пабачыш; хата тулыцца да хаты, стрэхі закіданы гнілой саломаю... Ля бальшыні калускіх сёлаў наўкола лес; хаты стаяць вальней а прасьцей, крытыя драніцаю; вароты шчытна зачыняюць, паркан не раськіданы, ня гукае ў госьці ўсякую перахаджaluю съвіньню... І паляўнічаму ў Калускай губэрні валей. Ув Арлоўскай губэрні апошняя лясы й кусты шчэзнуць год за пяць, а пра балоты ані званьня. У Калускай, наадварот, зарочныя лясы цягнуцца на сотні вёрстаў, і не звялялася яшчэ дабрародная птушка — цецярук, вядзеца раҳманы дубальт, і клапатуха курапатка, сваім пахопістым узълётам, вяселе й палохае стралца і пужае сабаку».

Прадвяшчанье збылося. Даведаўшыся да Арлоўскае губэрні, дыкжэ да ўсходняе яе часьці (паветы Мцэнскі й Малаархангельскі) ў 1878 г., роўна за 20 год просьле першага даведанья Тургенева, я не знайшоў на ведамых мясцох ня толькі якіх-колечы лясоў, але нат знаку ляскоў. Слаўны Рагозінскі (Карсунскі) лес выглядаў на ўсьмяглу пасеку, у каторай пасъпешна а ўпорыста высякалі нат апошні апал. Мядзьведзеўскага лесу мы траха ані не знайшлі, а ўперад палохалі нат нас там лесавымі разбойнікамі. Пазнакі лесавое рошчы, як съцепавыя аазы, праяўляліся адно ў ракітавых прысадах, што абзначалі ўезды ў панскія сялібы, ды ў групах садоў, дзе ігруши ў яблыны траха ўсі абярнуліся ў дзічки, і яблыны, заміж 30-35 гатункаў, пачалі даваць 5-10. Некаторыя сады сусім высечаныя, а засталых жджэць тая-ж доля з того простага разыліку, што й садовая зямля мае тую-ж таўсьціню чарназёму на два і на тры аршыны ўглыбкі, як і тая, што залягла па неаглядных палёх усяго Малаархангельскага павету і падыймае раскошнае, цяжкое зярнятамі, жыта, а ў паветах Лівенскім а Елецкім нат і пшаніцу. Здураны да канца ралейнік напружуе ўсю ўвагу на тое, каб адараўца ў яшчэ лапінку зямлі пад аромае поле не адно спад саду, але нат спад сядзібы, спад першае застарэлае або, што здалася лішняй, будоўлі. Купец, ляндар або панскі пазычэнік узараў пад жыта нат сядзібныя гароды. На рэчышчах рэчак апынуліся сухія равы; старыя яругі зациягнула сухім наплыўным чарназёмам і зраўнала ў тую вялізарную роўнядзь, што на дзесяткі вёрстаў выглядае роўным съцепам, дзе неаглядныя, траха суцэльныя аржаныя палі томяць падарожнага да тугі.

На пачатку чырвіня, калі на гэтых раскошных палёх жыта пач-
нець наліваца ѹ съпець, на сядзібных панадворках зьяўляюца
новая людзі. Прыйжджаюць яны на трывалко зьбітых калёсах, ка-
нечне з бочкамі дзёгцю, з выдаўбанымі жолабамі і з такім-сякім
іншым лесавым таварам. Гэта ізноў-ткі тыя-ж Палехі з Калускае
губ. Прыйехалі яны адылі ня вылучна таргаваць: узялі із сабою ле-
савыя вырабы; а запрауды прыйехалі не гандляры, а займаньнікі,
каб прытаргавацца ў вялікіх гаспадарках, дзе засеяна жытам па
100 і 200 дзесяцінаў чорнае зямлі. Займаньнікі ўмаўляюцца не на
гроши, але на ведамную колькасць збожжа зь дзесяціны. Прый-
жджаюць яны сюды ўжо ня першы дзесятак год. Будуць жаць,
значыцца, паўнайшы здаваць сноп, меней траціць зярні (арлоў-
скія селакі жыта косяць). Жаць прыдуць ня мужчыны, а жанкі, і
займаньнікі ля жаноцкае сябрыны (звычайна два) радоўкаю спаў-
няюць жаноцкі абавязак: яны будуць рупатліва зьбіраць усякія
трэскі ѹ хварасцінкі, раскладаць у яругах цяпло і ў саганох ва-
рыць кашу, капусту ѹ кашку. Яны-ж бяруць гаспадарскі хлеб і
салады, бегаюць солі да гандляроў, мыюць судзьдзе. На гэтых ба-
радатых кухароў крычаць і зь іх шмат вымагаюць жанчыны, като-
рыя, апрача работы на полю, нічагусенкі болей ня робяць увесь
гэты гарачы час. Добра памятуем мы гэтых здаровых, нястомных
у працы і вясёлых жанчынаў «Палешак». Прышло іх 30: дзіве дра-
біны прывезылі іх невялікі скарб, а за калёсамі прышлі пехатой
самі работніцы, прайшоўшы 150-200 вёрстаў за якія-колечы пяць-
шэсць дзён і меўшы гэтую дарогу за праходак. Прышлі яны тыдні
тры прослье займаньнікаў, у пачатку ліпня, калі арлоўскае жыта
чыста насьпівае. Як прышлі яны на месца, дык зараз і ўбраўся ў
усё чыстае ѹ святочнае. Як убраўся, дык і запяялі вясёлыя песні
і пяялі датуль, пакуль не падышоў час класіція спаць, тут-же
вонках, прытуліўшыся да плоту альбо да съцяны току, сівірна і
да г. п. З першым съветам жанкі былі ўжо на полю, на рабоце. Не
разыгнаючы съпіны, жалі яны гоні да зъмяркання, у прамежках
разы тры на дзень елі займаньнікавую кашу ды пілі дастанае ім
малако. Зъярнуўшыся з работы, жанкі ўзноў пяялі песні, а нека-
торыя ѹ паскакалі. У першую нядзелью песні гэтыя пяялі жанкі,
не зачыняючы роту, цэлы дзень, а ўвечары хадзілі медзьвядзём:
адна з выверненым кажухом, другая — у займаньнікавай шапцы ѹ
сірмязе. Скуль узялася лубка, казіны ўбор, мядзьведжы ланцуг,
гармонік! Скуль узялася сіла пяяць цэлы дзень, гуляць камэдью

й скакаць, таксама бязупынна ѹ няўзъдзержна, як і на рабоце ѹ полю. І просьле бязконцых песнёй а скокаў доўга не маглі ўціхамірыцца гэтыя дурасцілівия крутадушныя бабы, дзіўны контраст арлоўскім.

Гэтыя прыходзілі да грумады Палешак, як на паказ, шчыра дзівячыся і, захапляючыся іх весялосцю, запявалі свае песні, ня-рэдка тыя самыя, але так, ды ня так. Арлоўскія пяюльлі стараюцца зъдзержаваць мотывы песні на нізкіх тонах, сіляцца пяцьць басам альбо, як кажуць яны самі, «таўстым» голасам. Пяцьцё выходзе грубое, крыклівае, зь пятушынымі ўходамі (манерамі). У Палешак ўсі галасы цягнуць чыста і звонкія контральты выразліва выдзяляюцца ад съветлых дыскантаў; матывы далікатнейшыя, пяцьцё мэлёдычнайшыя, тахт ідзець узборджаней, і песня плецца шмат прыямней, ня пушчаючыся ані ѹ пахоўны, ані ѹ царкоўны тон.

Мы прабавалі раўнаваць далей і безь вялікае натугі прышлі да простага вываду, што гэтыя рабачайкі спад Жыздры і ѹ маствацкім смаку выпярадзілі ралейніцаў спад Дроскава. Анучкі на нагах жыздрынскіх бабаў быццам цяпер вымытыя і новенськія аборы абкруцілі нагу ѹ ўсёй яе прыроднай прасціні; сарочки — як белы сънег; на пляchoх а «запон» (хвартух) цікава вышытыя ніткамі розных колераў а ўзорам. Арлоўскія панёвы простага крою ѹ тры полкі; палехаўскія аманна (кокетліва) зыбраныя ля паясьніцы, каб відаць былі спад іх кашулі, таксама з вышытым подалам. Лапці хораша сплеценыя, вельмі невялічкія, вельмі шчытна і не без прэтэнсі на харашыню ѹ баламутства абхапляюць ступню. У варлоўскіх бабаў ногі бы бёрны, дзеля чаго яны пад панчохі напіхаюць рознага рызьзя, а як хто скажа, што так брыдка — адказуюць: «у нас ужо так заўсёды вядзецца», «ня можна аставацца ад іншых». Прыйборы на хвартухі гэтыя жанкі купляюць на селавых таржкох гатовыя: самі ня прывыкшы і ня маюць ахвоты майстраваць; сарочки забываюцца лішні раз памыць, і панёвы носяць хмарных цемных колераў. Касцюм Палешчын пазарчэйшы, відзеньне ѹ яе прыямнейшае: правільна наладжаная праца раззвіла мускульную систэму, і пагляд стаўся разумнейшы, съмельшы ѹ вясельшы. Яны вялікія рагатухі і ніводная не хаваецца за плячо другой. Галоўная зь іх, загадніца і да ўсякае работы ѹ гуляў пачынаныца — майстроўка на ўсі рукі ѹ поўным значаньню слова, усыміхнуўшыся з адкрытым, заўсёды вясёлым відзенінем. Маладыя дзяўчатаў ўсі ѹ зыркіх колерах і ўмеюць прычапіць аманнія ѹстужкі, замяніць лапці ча-

равікамі. Арлоўскіх яны стараняцца, але затое гэтыя да іх прыстаяюць і прыходзяць слухаць песні і глядзець скокі, зн. любавацца на гэтае згоднае а харошае злучэнне работы з гульнёю.

Ад прывыкльных рук, пры дружным а бязупынным прыяньню, агаляюцца гоні густа зарослых аржаных палёў пад сярпамі Палешак. На зжатых гонях стройнымі съязгамі становяцца снапы; снапы ставяцца у крыжыкі, у туташніх ралейных мясцох па трынанцацца снапоў на крыжык. А калі збожжа ў крыжыках прасохне, ставяцца копы па 52 снапы альбо па 4 крыжыкі на капу. Работа Палешак гэтым канчаецца. Яны не задумляюцца адылі перад новым заданнем гаспадароў і бяруцца за новую працу — малацьбу зжатага імі збожжа. У тых самых белых сарочках, шчытна засыягненых ля падбародка, і ў просцецькіх рабочых панёвах, яны не бягуть ад ніякае працы і йдуць на новую работу з новае ўмовы. На малацьбу йдуць ада дня. У варлоўскіх бабаў іншы звычай: выходзячы на поле на работу, ці грабіць сена, ці ірваць пасконьне, яны стараюцца ўбрацца харашэй.

Таксама пехатай, аблінаючы абедзьве чыгункі, ідучыя на места Арол, гэтыя рабочыя ралейныя сябрывы жаноцкія цягнуцца назад ля калёс займанынікаў перараз места Болхава на родную станцу, да свайго Палесься. Адгэтуль, калі будзе змалочана, звевяна ўзважана ўсё збожжа, ужо зімовай саннай дарогай, па першым снезе, у чарназёмных мясцох зьяўляюцца ўзноў гэтыя калускія займанынікі па ўмоўленую плату, зн. па збожжа. Гэтым збожжам яны будуць жыць усю зіму. Бяз гэтага прамыслу на Палесьсю блага жывецца: зямля там няўдэячная, неўрадлівая. Лясы яшчэ не паддаюцца волі ў сіле чалавека. Яны растуць альбо па вялізарных пескавых прасторах, альбо — ліставыя — па нізінных узгорках вададзелу дзівюх вялікіх рэкаў: Дзяясны й Акі, і па дрыгве Палесься, каторага асаблівасці зьдзівілі нашага поэту і мастака-палиўнічага. Лясы запраўды яшчэ цягнуцца даўгім чараслом, але не ў такіх малых памерах, якія паказаў I. Тургенеў. Арлоўскае лесавое чарасло Палесься пачынаецца шмат паўднявей Трубчэўска, з-за Ноўгарода Северскага і ад Сеўска, дзержачыся левага боку Дзясны, між Бранскам а Карачэвам, яно адлі дзеліцца на два асобныя чарэслы, з каторых меншае прастае на паўночны ўсход, зн. на Болхава, Жыздру а Казельск да Сухінічаў. Дыкжэ гэта тое самае Палесьсе, з прадстаўнікамі каторага мы стараліся кадзе пазнаёміцца. Другое — найбольшае лесавое чарасло Палесься, агінаючы места

Жыздру із заходняга боку, выходзе з Калускае губ. да Смаленскае 1 цягнецца ажно да места Ельні. Гэткім парадкам, у Калускай губерні Палесьсе не складае аднаго Жыздрынскага павету, але захапляе ў сябе часьці паветаў: Масальскага, Казельскага й Ліхвінскага, а паўднявей Болхава паветы Карабеўскі, Бранскі, Трубчэўскі, Ноўгарад Северскі і іншыя паўночныя паветы Чарнігаўскае губерні. Перад Смаленскам лес перарываецца, тут апошні канец таго Палесься, на каторым задзержылі нашу ўвагу знаёмыя нам Палехі.

З ЭТНОГРАФІЧНЫХ РЫСАЎ УСХОДНЯЕ БЕЛАРУСІ Белая магерка, съвіта

«Ужо ў месцыце Бранску, на рынку, ля дольняга субору, пераважае **белая магерка** — клясычна беларуская шапка альбо нізенькі брыль (капялюш) без палёў, і тая **кароценъкая й вузенькая съвіта**, што розыне Беларуса ад Маларуса. Тыя-ж магеркі, ды ка-нечне белыя, прадаюць і ў крамах, і ўва ўсім гэтым арлоўскім Палесьсю здаўна — белая авечая воўна ў гуртавой куплі заўсёды да-рожшая за чорную. Можна тут зацеміць некаторае імкнен'не на-бліжыць хорму магеркі да вялікарускага брыля (уверсе не такая вузкая, ніжшая ў шыршай). Бывае розна: альбо белая магерка і шэрэя съвіта, альбо абедзьве шэрыя... Бяссумлеву адылі, што 90 вёрстай ад Бранску на заход, але яшчэ ў Бранскім павеце, носяць (прыкл., ув Акуліцкай воласці) мужчыны й жанкі запраўдныя чистыя беларускія ўборы: там вылучна белы колер; ля Бранску белая магерка здружылася із шэрай съвітаю, а ля Карабеўа яны абедзьве шэрыя. Адгэтуль зразумелая мянушка арлоўскіх Палехаў «белагаловыя». На штотыднёвых таргох у Смаленску белая ма-герка і белая съвіта ўжо вельмі цямкія». С. Максімов: Белорусская Смоленщина с соседями (Живописная Россия, т. III, бач. 438).

УСХОДНЯЕ ПАЛЕСЬСЕ А ПАЛЕХІ У ТВОРАХ ТУРГЕНЕВЫХ

Болей чымся ў С. Максімава знаходзім праз Палесьсе а Пале-хай у вапавяданьнях расійскага пісьменьніка Івана Тургенева. Тур-генеў паходзіў із зрусыфікованых беларускіх Вяцічаў ды па баць-ку маў прымешку татарскага крыўі (ягоны прашчур па мужчынскай лініі вышаў калісць із Залатое Арды). Тургенеў радзіўся у 1818 г. ў сяле Спаскім, дзесяць вёрстай ад места Міэнска ў Арлоўшчыне. А гэта недалёка ад усходняга Палесься. Дзеля таго ён маў магчы-

масьць, асабліва палюючы ў палескіх лясох, пазнаць Палехаў і палескую прыроду. Тургенеў галоўна апісаў іх у некаторых тых сваіх апавяданьнях, што надрукаваныя пад агульным назовам «Запіскі паляўнічага». З гэтых апавяданьняў мы тут друкуем (у перакладзе) «Тхор а Калініч», «Пляноны» й «Бірук», каб паказаць тыпы Палехаў. Дзей, апісаны ў вапавяданью «Пляноны», праўда, адбываецца у усходній Арлоўшчыне, адылі тут ізъ мясцовым пляюном палутурэцкага паходжаньня, Якутам-Туркам, супаруе ў пяцьцю займаньнік, Палеха із Жыздры, і, гэткім парадкам, ён ё дапаўненінем да Палешак — пяюльлю-жнеяў, апісаных Максімавам (гл. вышэй). У вапавяданью «Тхор а Калініч» маем адзін тып адміністрацыйны й гаспадарлівы (Тхор), другі поэтычны — Калініч. Бірук ё тыпам шчырага беларускага служакі. Наагул тыпы Палехаў — гэта добра ведамыя беларускія тыпы. Характарыстычна, што з усіх тыпаў, апісаных Тургеневам у «Запісках паляўнічага», найпозытыўнейшыя тыпы беларускіх Палехаў.

Тургенеў у сваіх апавяданьнях ізъ мясцовага жыцьця рэдчас перадаець слова беларускія, сказаныя Палехамі альбо наагул Вяцичамі. Каб адзначыць, што іх ужыў Тургенеў, а не перакладнік, таковыя слова друкуем чорнымі літарамі.

Рэдакца

I. Тургенеў

П Я Ю Н Ы¹

Быў нясьцерпна гарачы ліпневы дзень, калі я, соўгаючы нагамі, разам із маім сабакам ішоў уздоўж Калатоўскае яругі, прастаючы да Прыйтыннае карчмы. Сонца ўгаралася на небе, бы юшачыся, парыла й пякло бязупынку; у паветру было поўна пылу. Бліскуча-чорныя гракі й вароны, разявіўшы дзёубы, жаласна глядзелі на прахаджалых, бы просячы ў іх спагады; адны вераб’і не бедавалі і, распусціўшы пер’е, яшчэ заўзяцей, як уперад, цвіркалі й біліся на платох, дружна ўзъляталі з курнае дарогі, шэрымі хмарамі віліся над зялёнімі каноплямі. Смага мяне мучыла. Вады ня было блізка: у Калатоўцы, як і ў шмат якіх іншых съцепавых сёлах, музыкі, ня маючы крыніцаў або ўзнораў а студняў, п’юць нейкі вадкі бруд із ставу... Але хто назавець гэтае агіднае поіла вадою? Я хацеў выпіць у Міколы Ляндара шклянку піва або квасу.

¹ Гэтае апавяданье друкуецца тут ізъ некаторым скарачэннем, асабліва пачатку й канчатку. Рэдакца ««Веды»».

Прызываца, ні ў якую пару году Калатоўка ня выглядае прыемна; але асабліва смутнае пачуцьцё яна выклікае, калі ліпневае зігатлівае сонца сваймі няміласэрнымі косамі затапляе і бурыя палураськіданыя стрэхі дамоў, і гэтую глыбокую яругу, і выпалены, запылены выган, дзе безнадзейна цягаюцца худыя даўгановія куры, і шэры асінавы зруб із дзірамі заміж акон, астача ранейшага панскага дому, наўкола зарослы крапівою, быльнікам а палыном, і ўсыпаны гусіным пер'ям, чорны, бы распалены, стаў з край мом із палувысахлага балота і зьбітай на бок гацяй, ля каторай, на дробна стаптанай папялястай зямлі, авечкі, ледзь дыхаючы й чхаючы ад гарачыні, смутна ціснуцца адна да аднае і з паніклай цярплівосьцяй пахінаюць галавы як мага ніжэй, быццам ждучы, калі-ж мінець, наапошку, гэты нявыносны вад. Стомленай хадою падыходзіў я да хаты Міколы Ляндара, выклікаючы, як звычайна, у дэцнянят вялікае зьдзіўленне аж да напружанага бяз сэнсу прыгляданья, у сабак абурэнъне, што выказавалася брэхам, такім хрыптым а злосным, што, здавалася, у іх адрываўся ўвесь нутр, і яны самі потым капілямі ў задыхаліся, — як раптам на парозе карчмы паказаўся высокі мужчына, бяз шапкі, у палітончыку з касматага сукна, нізка папяразаўшыся сінім паяском. Ён выглядаў на дворнага; густыя сівія валасы беспарядку ўзынімаліся над сухім а зморшчаным ягоным відам. Ён гукаў кагось, паспешна махаючы рукамі, што, відавочна, размахаваліся куды далей, чымся ён сам таго хацеў. Знаць было, што ён ужо ўсьпей выпіць.

— Ідзі, ідзі-ж! — залапатаў ён, з натугаю падыймаючы густыя бровы: — ідзі, Маргачу, ідзі! Які-ж ты, братка, паўзеш, да-души. Гэта ня добра, братка. Тут ждуць цябе, а ты паўзеш... Ідзі.

— Ну, іду, іду, — пачуўся бразгатлівы голас, і з-за хаты направа паказаўся чалавек нізенькі, таўсты й кульгавы. На ім была даволі чистая суконная кепота апраненая на адну руку; высокая кучмаватая шапка, проста насыненая на бровы, давала ягонаму кругламу пульхнаму віду выраз хітраваты й насымешлівы. Ягоныя маленькія жоўтыя вочкі так і бегалі, зь ценкіх вуснаў ня зыходзіла зьдзержлівая напружаная ўсьмешка, а нос, войстры й даўті, начэпна высуваўся наперад, як стырно. — Іду, даражэнкі, казаў ён далей, клыпаючы да карчмы: — нашто ты мяне гукаеш?... Хто мяне жджэць?

— Нашто я цябе гукаю? — сказаў із дакорам чалавек у касматым палітончыку. — Які-ж ты, Маргач, дзіўны, братка: цябе гукаюць у карчму, а ты яшчэ пытаешся: нашто? А ждуць цябе ўсі лю-

дзі добрыя: Турак-Якута ды Дзікі Пан ды заемца (займаньнік) із Жыздры. Якута із заемцам пайшлі ў заклад: барылку піва паставілі — хто каго здолее, ляпей съплець, значыцца... разумееш?

— Якута пяяць будзе? — жвава прагукаў чалавек із мянушкай Маргач. — І ты не маніш, Абалду?

— Я не маню, — з годнасьцяй адказаў Абалду: — а ты **брэшаш**. Значыцца, будзе пяяць, калі ў заклад пайшоў, божая кароўка ты, крутадух ты, Маргач!

— Ну, пойдзем, прастача — адказаў Маргач.

— Ну, пацалуй-жа мяне, прынамся, душа ты мая, — залапатаў Абалду, шырака расхінаючы абыймы.

— Бач, яшчэ чаго, — грэбліва адказаў Маргач, адпіхаючы яго локцям, і абодва, нагнуўшыся, увыйшлі ў нізенъкія дэзверы.

Гэтая гамонка вельмі мяне зацікавіла. Ужо неадноўчы даходзілі да мяне галасы пра Якуту-Турка, як пра найлепшага пяяна ў ваколіцы, і вось мне здаралася пачуць яго ў супарсыцве зь іншым майстрам. Я пабарзьдзіў і ўвыйшоў у карчму.

Хіба мала каму з маіх чытароў даводзілася заглядаць у селавыя корчмы; але наш брат, паляўнічы, куды не заходзіцца! Выглядаюць яны надта проста. Яны складаюцца звычайна зь цемных сеняў і чыстае хаты з бакоўкаю. У сьценцы, што аддзяляе бакоўку, зроблена вялікая падоўжная адтуліна. Ля яе ў бакоўцы стаіць шырокі дубовы стол, на каторым прадаюць гарэлку. Запячатаныя пляшкі розныя ўелькі съязжком стаяць на паліцах проста супроць адтуліны. У бакоўку ніхто з давяданьнікамі не мае права заходзіць. У пярэдній часці хаты, прызначанай давяданьнікам, стаяць лаўкі, дэзве-тры пустыя бочкі, у куце стол. Селавыя корчмы ў бальшыні досыць цемныя і траха ніколі не пабачыце вы на іх бярвенных съценках якіх-колечы зыркіх тандэтных малюнкаў, безь якіх хата рэдка бывае.

Калі я ўвыйшоў у Прытынную карчму, у ёй ужо зыбралася даволі чысленае таварыства.

За сталом, як звычайна, траха на ўсю шырыню адтуліны, стаяў Мікола Ляндар, у пярэстай паркалёвой сарочцы, і, зь ляной усьмешкай на поўных шчоках, наліваў сваёй пульхнай і белай рукою дэзве шклянкі гарэлкі Маргачу й Абалду, што кадзе ўвыйшлі; а за ім, у куце, ля акна, відаць была айстравокая жонка ягоная. Пасярод пакою стаяў Якута-Турак, худы й складны чалавек год дваццацёх трох у даўгім сінім каптане. Ён выглядаў на хвабрычнага малайца і, здавалася, ня мог пахваліцца добрым здаро-

ўям. Ягоныя запалыя шчокі, вялікія нясупакойныя шэрыя вочы, прости нос із ценкімі, рухлівымі ноздрынамі, белы пукаты лоб із адкіненымі назад съветла-русымі валасамі, буйныя, але харошыя, выразыльвия вусны — увесь ягоны від выдаваў чалавека ўразылівага ёжаднага (страстнага).

Ён быў вельмі ўзрушаны: мігаў вачыма, няроўна дыхаў, рукі ягоныя дрыжэлі, як у трасцы, — дый запраўды ў яго была гаручка, тая трывожная, зьнячэўная гаручка, што так знаная ўсім, хто прамаўляе альбо пяеца перад зборняю. Ля яго стаяў мужчына год сараку, шыракаплечы, із шырокімі ськівіцамі, зь нізкім лобам, вузкімі татарскімі вачыма, кароткім а пляскатым носам, чатыракутнім падбародавічам і чорнымі бліскучымі валасамі, шорсткімі бы шэрсьць. Выраз ягонаса смуглага з алавянным адценнемі віду, асабліва ягоных блядых вуснаў, можна было-б назваць блізу лютым, калі-б ён ня быў такі супакойна задумны. Ён блізу не варушыўся ды адно памалу паглядаў наўкола, бы вол спад іга. Адзеўшыся ён быў у нейкі стараваты сурдut із мядзянымі гладкімі гузікамі; на вялізной шыі ў яго была завязана старая чорная шаўковая хустка. Звалі яго Дзікі Пан. Проста супроць яго, на лаўцы пад абразамі, сядзеў супар Якутаў—заемца із Жыздры: гэта быў нявысокі, мажны мужчына год трыццаёх, рабы ѹ кучараў, з тупым кірпатым носам, жвавымі карымі вачыма і рэдзенъкай бародкаю. Ён дзёрзка паглядаў наўкола, падсунуўшы пад сябе рукі, бясклопатна прастарэкаваў і паастукаваў нагамі, абутымі ў хварсцістыя боты з аблядоўкаю. На ім была новая кароткая ценькная сьвітка із шэррага сукна з аксамітным каўняром, ад каторага рэзка выдзяляўся край чырвонае сарочки, шчытна засыяненай ля горла. У праціўным куце, направа ад дззвярэй, сядзеў за столом якісь мужычок у вузкой, зношанай сьвітцы, зь вялікай дзірой на плячу. Сонечнае съятло праходзіла радкім жаўтаватым цурком пераз запыленыя балонкі двух невялічкіх аконцаў і, здавалася, не магло перамагчы звычайнай цямноты пакою: усі спакмяні былі асьветленыя скуча бы плямамі. Затое у ім быў блізу што халадок, і пачуцьцё парнасці ѹ ваду, бы бярэмя, звалілася ў мяне з плеч, як адно я пераступіў пераз парог.

Мой прыход — я гэта мог зацеміць — спачатку крыху зъяннітэжы ѿ госьцяў Міколы Ляндара; але, пабачыўшы, што ён пакланіўся мяне, як знаёмай людзіне, яны супакоіліся і ўжо болей не звярачалі на мяне ўвагі. Я папрасіў сабе піва і сеў у куток, ля мужыка ѿ парванай сьвітцы.

— Ну што-ж! — гукнуў ураз Абалдуй, выпіўши адным духам шклянку гарэлкі ды заразом дзіўна махаючи рукамі, без чаго ён, здэцца, не вымаўляў ніводнага слова. — Чаго яшчэ ждаць? Пачынаць, дык пачынаць. Га? Якута?...

— Пачынаць, пачынаць — падхапіў Ляндар.

— Пачнем, хіба — съцюдзена і з пэўнай усьмешкаю праказаў заемца: — я гатовы.

— Я гатовы — з узрушэнням сказаў Якаў.

— Ну пачынайце, хлопцы, пачынайце, — прапішчэў Маргач.

Але, дарма што было згодна выказане агульнае жаданье, ніхто не пачынаў; заемца нат ня прыўстаў зь месца, — усі быццам чакалі чагось.

— Пачынай! — панура й рэзка прагукаў Дзікі Пан.

Якаў уздрыгнуў. Заемца ўстаў, пасунуў пояс і кашлянуў.

— А каму пачынаць? — папытаўся ён крыху зъмененым голасам у Дзікога Пана, што ўсё стаяў нярухом пасярод пакою, шырака расставіўши таўстыя ногі і траха па локаць усунуўшы магучыя руکі ў кішэні нагавіцаў.

— Табе, табе, заемца, — залапатаў Абалдуй: — табе, братка.

Дзікі Пан глянуў на яго спад лобу. Абалдуй слаба піснуў, глянуў кудысь у столь, съцепнуў плячымі і змоўк.

— Кінуць на жэрабя, — з распастанкаю праказаў Дзікі Пан: — ды барылку на стол.

Ляндар нагнуўся, дастаў, крэкчачы, з памосту барылку піва і паставіў яе на стол.

Дзікі Пан глянуў на Якава і прагукаў: «ну!».

Якаў пакапаўся ў сябе ў кішэнях, дастаў грош і зазначыў яго зубам. Заемца выняў спад крыса каптана новы скуранны капшук, не сипяшаючыся расьцягнуў шнурок і, насыпаўши мноства драбніцы на руку, выбраў новенькі грош. Абалдуй падставіў сваю зацоганую шапку з абламаным і адсталым брылём; Якаў кінуў у яе свой грош, заемца — свой.

— Табе цягнуць, — прагукаў Дзікі Пан да Маргача.

Маргач здаволена ўсьміхнуўся, узяў шапку ў вабедзьве руکі і пачаў ёю трэсці.

Якга запанавала глыбокая цішыня: гроши слаба бразкалі адзін аб адзін. Я ўважна паглядзеў наўкола: усі віды выказавалі напружанае чаканье; сам Дзікі Пан прыськіліўся, мой сусед, музычок у парванай сьвітцы, і тый нат ізь цікавасцяй выцягнуў

шую. Маргач засунуў руку ў шапку і дастаў заемцаў грош: усі ўздыхнулі. Якаў пачырванеў, а заемца правёў рукою па валасох.

— Я-ж казаў, што табе, — крыкнуў Абалдуй: — я-ж казаў!

— Ну, ну ня «цыркай»!² — грэбліва зацеміў Дзікі Пан. — Пачынай, — сказаў ён далей, кіўнуўшы галавою заемцу.

— Якую-ж мне песньню пяяць? — папытаўся заемца, пачынаючы ўзрушацца.

— Якую хая, — адказаў Маргач. — Якую ўздумаеш, ту ѹ пяі.

— Ведама, якую хочаш, — дадаў Ляндар, памалу складаючы руکі на грудзёх. — Пяі якую любя; ды адно пяі добра; а мы ўжо потым рассудзім сумленна.

— Ведама, сумленна, — падхапіў Абалдуй і палізаў край пустое шклянкі.

— Дайце, браткі, адкашляцца крыху, — загукаў заемца, перабіраючы пальцамі ўздоўж каўняра капитана.

— Ну, ну, не агіляйся — пачынай! — пастаравіў Дзікі Пан і спусьціў вочы далоў.

Заемца падумаў крышку, матануў галавою і выступіў наперад. Якаў уцеміўся ў яго.

Але ўперад, чымся я пачну апісаныне самога супарства, уваю ня лішнім сказаць колькі словаў праз (пра) кожную з асобаў майго расказу. Жыцьцё некаторых із іх было ўжо мне ведамнае, калі я стрэўся зь імі ў Пртыннай карчме; пра іншых я зыбраў весткі пасльей.

Пачнем із Абалдуя. Запраўданае імя гэтае людзіны было Яўграп Іваноў; але ніхто ў ваколіцы ня знаў яго начай, як Абалдуй, і ён сам зваў сябе гэтай мянушкай: так добра яна да яго прыстала. І запраўды, яна як нельга ляпей падыходзіла да яго драбных, вечна стрывожаных рысаў. Гэта быў п'янчуга, стary дзяцюк із двара, ад якога собскія паны даўно адступіліся, і які, ня маючы ніякага занятку, не адзержуючы ані граша платы, знаходзіў, адылі, спосаб кожны дзень пап'янчыцца на чужы кошт. У яго было мноства знаёмых, што пайлі яго гарэлкаю а гарбатаю, самі ня ведаючы чаму, бо ён ня толькі не весяліў таварыства, але нат, наадварот, дадзяваў усім сваім дурным прастарэканьням, начэпнасьцяй, гаручкавы-

² Цыркаюць груганы, калі яны чаго-колечы спужаюцца.

мі рухамі і бязупынным няпрыродным рогатам. Ён ня ўмеў пяяць ані скакаць; ад нараджэння ён не сказаў ніводнага разумнага слова: «**латашыў**» ды брахаў, што пападзя — чисты Абалдуй! А тым-часам ніводная выпіўка на сорак вёрстаў наўкola не абыходзілася без таго, каб ягоная даўгалыгая хвігура ня круцілася тут-жа між госьцьці, — так ужо да яго прывыклі й цярпелі ягонае быцьцё, як нямінучае зло. Праўда, абыходзіліся зь ім грэбліва, але уймаць дурныя парываньні ягоныя ўмеў адзін Дзікі Пан.

Маргач ані ня быў падобны да Абалдуя. Да яго тож падыходзіла мяняшка Маргач, хоць ён вачыма ня міргаў болей за іншых. Дарма што я стараўся дакладней даведацца мінуласць гэтага чалавека, у жыцьці ягоным засталіся мне — і, хіба, шмат каму іншаму — цемныя плямы. Я адно даведаўся, што ён калісь быў возьнікам у старой бязъдзетнай пані, уцёк із даверанай яму тройкаю коñі, не зьяўляўся цэлы год і, хіба, пераканаўшыся ў нягодах а бедах жыцьця бадзякі, звярнуўся сам, але ўжо кульгавы, кінуўся пані ў ногі і, за колькі год, прыкладным паступкам ізмазаў свой выступ, памалу ўбіўся ў яе ласку, заслужыў, наапошку, яе поўны давер, лучыў у цівуны, а па съмерці пані, няма ведама якім парадкам, аказаўся звольненym ад прыгону, запісаўся ў мяшчане, пачаў займаць у суседзяў гароды, забагацеў і жывець цяпер дастатна. Гэта чалавек дазнаны, не благі й ня добры, а болей із разылікам; гэта прайдзісвет, што знае людзёў і ўмее імі карыстацца. Ён асьцярожны і ў тый самы час прадпрыемлівы, як ліс; гаваркі, як старая баба, і ніколі не прамовіца, а ўсякага іншага прынуча выказацца; але не прыкідаецца прастачком, як гэта робяць іншыя хітруны таго-ж дзесятка; дый яму цяжка было-б прыкінуцца: я ніколі ня бачыў пранікліўших а разумнейших ачэй, як ягоныя маленькія, хітрыя «глядзелкі»³. Ён ніколі не глядзіць праста — усё выглядае ды падглядае. Маргач рэдчас цэлымі тыднямі абдумуе якое-колечы, здэцца, простае прадпрыемства, альбо ўраз важыцца на найсьмельшае, здаецца, тут яму й галаву скруціць... глядзіш — усё ўдалося, усё як па маслье пайшло. Ён шчасльівы і вера ў сваё шчасьце, вера ў прыметы. Ён наагул вельмі забабонны. Яго ня любяць, бо яму да нікога няма дзела, але паважаюць. Уся сям'я ягоная складаецца з аднаго дрыжонага сынка, і каторы ўзгадаваны такім бацькам, хіба, далёка пойдзе. «А **Маргачонак** па бацьку пайшоў» ужо й цяпер кажуць празь яго ў паўголасу старыя, седзячы на прызбах і зю-

³ Арлоўцы завуць вочы глядзелкамі.

каючы міжсобку ў летнія вечары: і ўсі разумеоць, што гэта знача, і ўжо не дадаюць ані слова.

Празь Якава-Турка а заемцу няма чаго доўга распраўляць. Якаў — мянушка Турак — бо запраўды паходзіў ад палоннае Турчанкі, быў душою мастак у ўсіх значаньнях гэтага слова, а заняткам — сіляч на паперні ў купца; а што да заемцы, каторага доля, прызнаюся, засталася мне няведамай, дык ён здаўся мне кідлівым а бойкім мешчанінам. Але пра Дзікога Пана варта крыху болей сказаць.

Першае даймо, што рабіў на вас выгляд гэтае людзіны, было пачуцьцё якоесць грубое, цяжкое, але неадбіўнае сілы. Ён быў надта няскладны, але ад яго так і веяла нязломным здароўям, і — дзіўна — ягоная медзьведжаватая хвігура была не без сваеасаблівай грацыі, паходзячай, можа, ад супоўнай супакойнай пэўнасці ў собскай магутнасці. Цяжка было пазнаць зь першага разу, да якога стану належыў гэты геркулес; ён не выглядаў ані на дворнага, ані на мешчаніна, ані на зъяднелага малога ўрадніка ў дымісі, ані на пагалелага панка-псара ў бітуна: ён быў запраўды сваеасаблівы. Ніхто ня ведаў, скуль ён зваліўся да нашага павету; дзейкалі, што ён паходзіў із вольных сялян і быццам уперад быў дзесь на службе, але нічога пэўнага пра гэта ня ведалі; дый ад каго было даведацца — не ад яго-ж самога: ня было чалавека маўкліўшага ў пануршага. Таксама ніхто ня мог сказаць, з чаго ён жывець; ён ніякім рамяством не займаўся, да нікога ня ездзіў, ня знаўся траха ні зь кім, а гроши ў яго вяліся; праўда, невялікія, але вяліся. Паступак яго быў ня то, што съціплы, -- у ім наагул ня было нічога съціпла, — але ціхі; ён жыў, бы нікога наўкола сябе ня бачыў і ані нікога не патрабаваў. Дзікі Пан (такую яму далі мянушку; запраўднае ягонae прозвішча было Пераўлесаў) карыстаўся вялікім уплывам ува ўсёй акрузе; яго слухалі якга ў ахвотна, хоць ён ня толькі ня маў ніякага права загадаваць каму, але нат сам ня выказаваў найменшае прэтэнсі, каб слухалі яго тыя, зь кім ён стыкаўся. Ён казаў — яго слухалі; сіла заўсёды возьме сваё. Ён траха ня піў гарэлкі, ня знаўся із жанчынамі і надта любіў пяцьцё. У гэтым чалавеку было штось загадковае; здавалася, якісь вялізарныя сілы панура супачывалі ў ім, як-бы ведаючы, што раз узъняўшыся, што раз зырваўшыся на волю, яны мусяць парухаць і сябе, і ўсё, да чаго не дакрануцца; і я сусім чыста пэўны, што ў жыццю гэтае людзіны здарыўся ўжо падобны выбух, што ён, наручаны дазнаньням і ледзь уратаваўшыся ад загубы, моцна дзяр-

жаў сябе цяпер у цьвярдых руках. Я асабліва дзівіўся, што ў ім была нейкая мешанка прыраджонае лютасьці і такое самае прыраджонае дабрароднасьці, — мешанка, якой я ня сустракаў ні ў кім іншым.

Дык заемца выступіў наперад, зачыніў да палавіцы вочы і за-пяяў найвышшым фальцэтам. Голос у яго быў даволі прыемны й салодкі, хоць крыху сілы; ён гуляў а віляў гэтым голасам як жэў-жыкам, бязупынку заліваўся ѹ пераліваўся зьверху далоў і бяз-упынку варочаўся да верхніх нотаў, каторыя выдзержаваў а выця-гаваў із асаблівым стараньнем, змаўкаў і потым ураз падхапляў ранейшы напеў ізь якойсь бойкай пыхатай буесцю. Ягоныя пера-ходы былі рэдчас даволі съмелыя, рэдчас даволі съмешныя: зналицы яны далі-б шмат прыемнасьці; Немец абурыўся-б імі. Ён пяяў вя-сёлую, скочную песьню.

Ён пяяў; усі слухалі яго зь вялікай увагаю. Ён, відаць, чуў, што мае дачыненьне зь людзьмі знайлівымі, і дзеля таго, як ка-жуць, із скуры выпінаўся. Запрауды ѹ нашых мясцовасцях знаю-ца на пяцьцю, і не дарма сяло Сяргіеўскае, на арлоўскім гасцінцу, слывец па ўсёй Расіі сваім асабліва прыемным а згодным напе-вам. Доўга заемца пяяў, не выклікаючы лішне вялікае спагады ѹ сваіх слухачоў; яму не ставала падзьядзяржаньня хору; наапошку, пры адным, асабліва ўдалым пераходзе, ад якога нат усьміхнуўся сам Дзікі Пан, Абалдуй ня вытрываў і крыкнуў ад прыемнасьці. Усі здрыйгнуліся. Абалдуй із Маргачом пачалі ѹ паўголаса падхап-ляць, падцягаваць, пакрыкаваць. «Закатне!.. Падыймай Палеха!.. Падыймай, выцягавай чорт! Цягні яшчэ! Выкусавай сабака ты гэ-т'кі! Загубі Ірад тваю душу!» і інш. Ляндар зза столу пахвальна заківаў галавою направа й налева. Абалдуй, наапошку, затупаў дробненка нагамі і закратаў плячуком, — а ѹ Якава вочы так і ўгарэліся, бы вугальле, і ён увесь дрыжэў, як ліст, і не да ладу ўсьміхнуўся. Адзін Дзікі Пан не зъмяніўся ѹ відзенiuю і, як і ўперад, ня кратаваў зь месца; але пагляд ягоны, упяты на заемцу, крыху палагаднеў, хоць выраз вуснаў заставаўся грэблівы. Асьмелены знакамі агульнае прыемнасьці, заемца закруціў, як віхор, і ўжо такія пачаў вырабляць круцялі, так запстрыкаў і забубніў языком, так дзіка заграў горлам, што калі, наапошку, стомлены, бляды й абліты гарачым потам, ён пусьціў, перакінуўшыся назад усім це-лам, апошні заміраючы голас, — агульны зыліты крык адказаў яму дзікім выбухам. Абалдуй кінуўся яму на шию і пачаў душыць яго сваймі даўгімі касцілявымі рукамі; сытое відзенiuне Міколы Лян-

дара пачырванела, і ён быццам памаладзеў; Якаў, як шалёны за-
крычэў: «маладзец, маладзец!» — нат мой сусед, мужык у парва-
най сьвітцы, нявытрываў і, тропнуўшы кулаком па столе, крыкнуў:
«А-га! хораша, хай яго чорт, надта-ж хораша!» і станаўко плюнуў
на бок.

— Ну, браце, уцешыў! — крычэў Абалдуй, ня выпушчаючи
зморанага заемцу із сваіх абыймаў: — уцешыў, няма што казаць!
Выграў, браце, выграў! Здароваю — піва твае! Якуце да цябе да-
лёка... Ужо я табе кажу: далёка... А ты мне вер! (І ён узноў пры-
ціснуў заемцу да сваіх грудзёў).

— Ды пусьці-ж яго; пусьці, вось прычапіўся... — з прыкрась-
цяй загаманіў Маргач: — дай яму прысесеці на лаўку; бачыш, ён
умарыўся!.. Які ты дурны, браце, дадушки дурны! Чаго прыстаў, як
смала да кала?

— Ну, што-ж, няхай садзіцца, а я за ягонае здароўе вып’ю —
сказаў Абалдуй, і падышоў да буфэтнага столу. — На твой кошт,
браце, — дадаў ён да заемцы.

Тый кіёнуў галавою, сеў на лаўку, дастаў із шапкі ручнік і па-
 чаў выціраць від; а Абалдуй із пасьпешлівай прагавітасцяй выпіў
шклянку, і, як прывыкшы гаркія п’яніцы, крэкчулы, зрабіў смутна-
заклапочаны выгляд.

— Добра плеши, братка, добра, ласкова заеміў Мікола Лян-
дар. — А цяпер твой рад, Якута: глядзі, ня збойся. Паглядзім, хто
каго; паглядзім... А добра плець заемца, дадушки добра.

— Надта-ж добра, — заеміла ляндарыха і з усьмешкаю зір-
нула на Якава.

— Добра-га! — паўтарыў у паўголаса мой сусед.

— А, заварацень-Палеха — закрычэў раптам Абалдуй і, пады-
шоўшы да мужычка зь дэрою на плячу, выставіў на яго палец, за-
скакаў і заліўся бразгатлівым рогатам. — Палеха! Палеха! Га ба-
дзе паняй⁴, заварацень? Чаго прышоў, заварацень? -- крычэў ён
перазъ съмех.

Бедны мужык засароміўся і ўжо маніўся ўстаць ды пайсьці
барджэй, як раптам загрымеў мядзяны голас Дзікога Пана:

— Ды што-ж гэта за нягодны начэпа такі? — праказаў ён,
скрыгануўшы зубамі.

— Я нічога, — забарматаў Абалдуй: -- я нічога... я так...

⁴ Палехі дадаюць траха да кожнага слова клічнік: «га!» й «бадзе». — «Па-
няй» — замест паганій.

— Ну, добра, дык ся! — сказаў Дзікі Пан. — Якаў пачынай!
Якаў узяўся рукамі за горла.

— Штось, браце, неяк... штось... Гм... Ня ведаю, запрауды, штось, неяк...

— Ну, што там, ня бойся. Саромяйся! Чаго круцішся?.. Пяі, як Бог табе кажа.

І Дзікі Пан спусьціў вочы, чакаючы.

Якаў памаўчаў, глянуў наўкола і закрыўся рукою. Усі так і ўцеміліся ў яго, асабліва заемца, у каторага на відзе, пераз звычайнью самапэўнасць і радасць із удачы, паказалася міжвольнае лягкое парушэнне. Ён прыхінуўся да съянны і ўзноў палажкы пад сябе абедзьве рукі, але ўжо не баўтаў нагамі. А калі, наапошку, Якаў адкрыў свой від — ён быў бляды, як у мертвага, вочы ледзь пабліскавалі пераз апушчаныя павеялкі. Ён глыбака ўздыхнуў і заціяў. Першы гук ягонага голасу быў слабы й няроўны і, здавалася, ня выходзіў із ягоных грудзёў, але прынёсся адкульсь здалеку, бы заляцеў прыпадкам у хату. Дзіўна падзеяў гэты трапяткі, зьвінячы гук на ўсіх нас; мы зірнулі адзін на аднаго, а ляндарыха так і выпрасталася. За гэтым першым гукам пайшоў другі, цвярдзейшы і даўжэйшы, але ўсё яшчэ, відавочна, дрыгучы, як струна, калі, зьнячэўку празьвінеўшы пад дужым палцам, яна хістаецца апошнім, борзда замірающим хістаныям, за другім — трэйці, і, патроху ўграючыся ў шырачыся, палілася маркотлівая песня. «Не адна ў полю дарожка прабягала» — пяяў ён, і ўсім нам соладка рабілася ў вусыцішна. Я, признаюся, рэдка чуваў падобны голас: ён быў крыху разьбіты і зьвінеў як троху покнуўшы; ён нат спачатку аказаваўся чымсь хваравітым; але ў ім была і шчырая глыбокая жада, і маладосьць, і сіла, і саладзіня, і якісь панадна-бязрупатлівы, маркотны смутак. Песня расла, разылівалася. Якавам, відавочна, завалодавала захапленыне; ён ужо не баяўся, ён аддаваўся ўвесі свайму шчасцю і голас ягоны не трапятаўся болей — ён дрыжэў, але тэй ледзь цямкай нутраной дрыготкаю жады, што стралой уразаецца ў душу слухачову, і бязупыну крапчэў, цвярдзей а шырыўся. Помню, я бачыў адноўчы ўвечары, у часе адліву, на плоскім пескавым беразе мора, што грозна ў цяжка шумела ў далячыні, вялікую белую кагарку: яна сядзела непарушна, падставіўшы грудзі зырка-чырвонаму звязанню зары, і адно зредзь памалу расшырала свае даўгія крылы напярэймы знаёмаму мору, напярэймы ніzkому, чырвонаму сонцу: я ўспомнену пра яе, слухаючы Якава. Ён пяяў, сусім чыста забыўшыся і свайго супара і ўсіх нас,

але, відавочна, падыйманы, як бадзёры плаубіт хвалямі, нашым маўклівым, жадным учасьцям. Ён пяяў, і ад кожнага гуку ягонага голасу веяла чымсь родным і неаглядна-шырокім, бы знаёмы съцеп раскрываўся перад вамі, адыходзячы ў бясконцу далячыню. У мяне, я чуў, закіпавалі на сэрцу і падыймаліся да вачэй сълёзы; глухі, зьдзержлівы наўзыд плач уразіў зынеціку мяне. Я азірнуўся — ляндарыха плакала, прытуліўшыся грудзьмі да акна. Якаў кінуў на яе позірк і заліўся яшчэ званчэй, яшчэ саладзея; ляндар спусьціў галаву, Маргач адварнуўся; Абалдуй, увесь раскунежаны, стаяў, дурна разявіўшыся; шэры мужычок ціханька хліпаў у кутку, з гаркім шэптам ківаючы галавою; і па зялезнім відзеніню Дзікаго Пана, спад чыста насуненых броваў, памалу пракацілася цяжкая сыліза; заемца падняў съціснены кулак да лобу і не шаволіўся... Ня ведаю, чым-бы скончылася агульнае тамленьне, каб Якаў раптам ня скончыў на высокім, надзвычайна ценкім гуку — бы глас у яго парваўся. Ніхто ня крыкнуў, нат не пашаволіўся; усі быццам ждалі, ці ня будзе ён яшчэ пяяць; але ён рашчыніў вочы, бы зьдзіўлены нашым маўчаныям, пытальнымі позіркамі абвёў усіх наўкола і пабачыў, што перамога была ягоная...

— Якута — прагукаў Дзікі Пан, паклаў яму руку на плячо, і — змоўк.

Мы ўсі стаялі, як астаўпелыя. Заемца ціха ўстаў і падышоў да Якава. — Ты... твая... ты выграў, — ледзь ён праказаў наапошку і кінуўся вонкі з хаты.

Ягоны борзды, станаўкі рух быццам узрушиў чар: усі ўраз радасна загаманілі. Абалдуй падскочыў, залапатаў, замахаў рукамі, як вятрак крыламі. Маргач, клыпаючы падышоў да Якава і пачаў ізь ім цалавацца; ляндар прыўстаў і ўрачыста заяіў, што да-даець ад сябе яшчэ гэтулькі піва; Дзікі Пан усыміхаўся нейкім добрым съмехам, якога я ніяк не спадзіваўся на ягоным відзеніню; шэры мужычок абярняся правіў, выціраючы абодвымі рукавамі вочы, шчокі, нос: «надта-ж добра, дадушы хораша, ну вось, няхай я буду сабачы сын, хораша!», а Ляндарыха, уся рашчырванеўшыся, борзда ўстала й вышла. Якаў цешыўся, як дзіцё, із свае перамогі; увесь ягоны від перамяніўся; асабліва ягоныя вочы так і зазвязлі шчасьцям. Яго пацягнулі да буфэтнага столу; ён гукнуў да яго шэрага мужычка, паслаў Ляндаронка па заемцу, каторага, адылі, тый не знайшоў, і пачалася чэсьць.

— «Ты яшчэ нам съпяеш, ты да вечара нам пяяць будзеш»,
— правіў Абалдуй, высака падыймаючы руکі.

I. Тургенеў.

ТХОР А КАЛІНІЧ

Палюючы ў Жыздрынскім павеце, я сустрэўся ў полю і пазна-
ёміўся з адным калускім панком, Палутыкінам, заўзятым паляў-
нічым ізначыцца, закатным чалавекам. Маў ён, праўда, некаторыя
заганы: ён, прыкладам, сватаўся да ўсіх багатых дзяўчат у губэр-
ні і, дастаўшы адмову ад рукі й ад дому, ізъ зьнемаращчаным сэр-
цам выказаваў свае гора ўсім прыяцелям і знаёмым, а бацьком
дзяўчыны далей пасылаў падаркі зь кіслае брусквы і іншае сырое
садовіны свайго саду; любіў ён паўтараць адзін і тый самы анэк-
дот, што ані ніколі нікога не съмяшыў, дарма што яго цаніў Палу-
тыкін; хваліў творы Акіма Нахімава і павесыць Пінну; загікаўся;
зваяў свайго сабаку Астрономам; завёў у сябе ў дому французскую
кухню, каторай сакрэт, подле ягонага кухара, быў у супоўнай
зъмене прыроднага смаку кожнае яды: мяса ў гэтага штукара ад-
давала рыбаю, рыба — грыбамі, макарон — порахам; затое нівод-
ная моркаўка ня лучала ў страву, не пераробленая ў ромб альбо
трапэцыю. Але, з выняткам гэтых нячысьленых і невялічкіх зага-
наў, Палутыкін, як я ўжо казаў, закатны чалавек.

Першага-ж дня майго знаёмства із спр. Палутыкінам, ён пазваў
мяне да сябе на нач.

— Да мяне вёрстаў пяць будзе, — дадаў ён: — пехатой ісьці
далёка, зайдземася съпирша да Тхора. (Чытар дазволе мне не пе-
радаваць ягонага загікання).

— А хто такі Тхор?

— А мой мужык.. Ён адгэтуль блізюсенька..

Мы пайшлі да яго. Сярод лесу, на рашчышчанай і ўробленай
прагаліне, падыймалася адзінокая сяліба Тхорава. Яна складалася
з колькіх хвойных будоўляў, злучаных платамі; перад галоўнай
хатаю цягнулася павець, падпертая цененкімі стаўцамі. Мы
ўвыйшлі. Нас пераняў малады дзяцюк, год дваццацёх, высокі й
харошы.

— А, Хведзька! дома Тхор? — папытаўся ў яго спр. Палутыкін.

— Не. Тхор да места паехаў, — адказаў дзяцюк, усыміхаючыся
й паказуючы съцяг белых, як сънег, зубоў. — Калёсы запрэгчы?

— Але, браце, калёсы. Ды прынясі нам квасу.

Мы ўвыйшлі ў хату. Ніводзін суждальскі малюнак ня пэцкаў
чистых бярвенных съценаў; у куце, перад цяжкім абразом у срэб-

най раме, цьмела лямпачка; ліповы стол нядаўна быў вышараваны ѹ памыты; паміж бёрнаў і па вушакох вокнаў не бадзяліся жвавыя прусакі, не хаваліся задумныя тараканы. Дзяцюк борзда прышоў із вялікім белым кубкам смачнога квасу, зь вялізарнай лустаю пшоннага хлеба із тузінам салоных гуркоў у дзярвянай місцы. Ён паставіў усё гэта на стол, прыхінуўся да дзьвярэй і пачаў із усьмешкай на нас паглядаць. Не пасьпелі мы скончыць нашае закускі, як ужо калёсы загрукаталі перад ганкам. Мы вышлі. Хлапец год пятнанцацёх, кучаравы ірдзень, сядзеў за возыніка і ледзь удзержаваў сытога работага жарабка. Наўкола калёс стаяла шасьцёх маладых валатоў, вельмі падобных адзін да аднаго і да Хведзькі. — «Усі дзецы Тхоравы!» зацеміў Палутыкін. — «Усі Тхаркі», падхапіў Хведзьку, што вышаў за намі на ганак: «ды яшчэ ня ўсі: Патап у лесе, а Сідор паехаў із татам да места.. Глядзі-ж, Васілька, казаў ён далей возыніку: — «пана, як маланкай спаліць, завязі. Адно на каўдобінах, глядзі, цішэй: і калёсы папсуеш, дый панскае чэрава паруышш!» Засталыя Тхаркі ўсьміхнуліся з Хведзькавага жарту. «Падсадзіце Астронома!» урачыста гукнуў спр. Палутыкін. Хведзька, не бяз прыемнасці падняў сабаку і палажыў яго на дно калёсаў. Васілька смаргануў лейцы. Мы паехалі. — «А вось гэта мая кантора», сказаў мне ўраз спр. Палутыкін, паказуючы на невялічкі, нізенькі дамок: — «хочаце зайсьціся?» — «Калі ласка». — «Яна цяпер скасаваная», — зацеміў ён, злазячы: — «а ўсё-ж паглядзець варта». — Кантора складалася з двух пустых пакояў. Стораж, съялыны на адно вока стары, прыбег з панадворку. — «Дабрыдзень, Мінняіч», прагукаў спр. Палутыкін, — «а дзе-ж вада?» — Аднавокі стары шчэз і зараз зьвярнуўся з пляшкаю вады і дзьвиома шклянкамі. «Паспытаіцесь», — сказаў мне Палутыкін: — «гэта ў мяне добрая крынічная вада». Мы выпілі па шклянцы, пры гэтым стары кланяўся нам у пол. — «Ну, цяпер, здаецца, мі можам ехаць», зацеміў мой новы прыяцель. «У гэтай канторы я выгодна прадаў купцу Алілуеву чатыры дзесяціны лесу». Мы селі ў калёсы і за паўгадзіны ўїжджалі на дворышча панскага дому.

Калі мы вячэралі, я папытаўся ў Палутыкіна: — «Скажэце, какі ласка, чаму ў Вашэці Тхор жывець асобна ад іншых вашых мужыкоў?»

— А вось чаму: ён у мяне мужык разумны. Год дваццаць пяць назад, хата ў яго згарэла; вось і прышоў ён да майго нябошчыка таты й кажа: дазвольце, дзей, мне, пане, пасяліцца ў Вашэці ў лесе,

на балоце. Я буду Вашэці чынш плаціць добры. — Ды нашто табе сяліца на балоце? — Ды так; адно Ваша, паночку, на ніякую работу мяне не бярэце, а чынш вызначце, які самі знаеце. — Пяцьдзясят рублёў у год! — Добра! — Але безь недабораў у мяне, глядзі! — Ведама, безь недабораў... Вось ён і пасяліўся на балоце. З таго часу ў яго мянушка Тхор.

— Ну, і забагацеў? — папытаўся я.

— Забагацеў. Цяпер ён мне сто рублёў чыншу плаце, ды яшчэ, хіба, накіну. Я ўжо яму ня раз казаў: выкупіся, Тхору, гэй, выкупіся!.. А ён, зараза, мяне запэўняе, што нямае за што; гроши, кажа, няма... Ды ня так яно!..

Назаўтрае мы зараз па сънеданьню ўзноў паехалі на паляванье. Праяжджаючы перараз сяло, спр. Палутыкін казаў возніку прыстоіць ля нізенъкае хаты і голасна крыкнуў: «Калініч!» — «Зараз, паночку, зараз», пачуўся голас із панадворку: «латаць абуваю». — Мы паехалі ступой; за сялом дагнаў нас чалавек год сараку, высокі, худы, зь невялічкай, закіненай назад галоўкай. Гэта быў Калініч. Рахманы а смуглы від ягоны, дзе-ня-дзе з рабаціньям, мне падабаўся зь першага пагляду. Калініч (як даведаўся я пасльей) кожны дзень хадзіў із панам на паляванье, насыў ягоны хатуль, рэдчас і стрэльбу, уважаў, дзе сяде птушка, даставаў вады, зьбіраў суніцы, ставіў буданы, бегаў па каня; безь яго спр. Палутыкін ступіць ня мог. Калініч быў чалавек найвясельшага, найлагаднейшага характару, бязупынку пываў съціха, бясклопатна паглядаў на ўсі бакі, гукаў крыху ў нос, усъміхаючыся прыськіляў свае съветлавасільковыя очы і часта браўся рукою за сваю радкую бараду клінам. Хадзіў ён ня борзда, але вялікімі сігнямі, зълёгку падпіраючыся даўгім а ценькім кіям. У дзень ён ня раз пачынаў зы мною гаворку, паслугаваў мне без падлыгаванья, але пана даглядаў, як дзецыяняці. Калі нясьцерпны паўднявы вад прынучыў нас шукаць схову, ён павёў нас на сваю пішчэльню, у самую глуш лесу. Калініч адчыніў нам хатку, завешаную пучкамі сухіх пахнучых траваў, паклаў нас на съвежым сене, а сам надзеў на галаву сетку, узяў нож, жбан а галавешку і пайшоў на пішчэльню выразаць нам наўзы. Мы прагналі прасьветны, чисты мёд крынічнай вадою і заснулі пад аднастайнае гудзен্যне пшчолаў і шапаценьне лісьця. — Лягкі павеў ветрыка пабудзіў мяне... Я адчыніў очы і пабачыў Калініча: ён сядзеў на парозе палурашчыненых дзівярэй і нажом стругаў ложку. Я доўга любаваўся відзенінем ягоным, лагодным а ясным,

як вячорняе неба. Спр. Палутыкін тож прачхнуўся. Мы не адразу ўсталі. Прыемна прослье даўгое хадні а глыбокага сну ляжаць нярухома на сене: цела кунежыца й томіцца, цяплінёю пыхае від, салодкая ленасьць плюшча вочы. Наапошку, мы ўсталі і ўзноў пайшлі валачыцца да вечара. Вячераючы я загукаў ізноў пра Тхора й Калініча. «Калініч — добры мужык», сказаў мне спр. Палутыкін: «шчыры да работы й паслужны мужык; але з гаспадаркаю ня можа справіцца: я яго ўсё адрываю. Кажны дзень зы мной на паляванье ходзе... Якая-ж тут гаспадарка, — падумайце самі». — Я зь ім згадзіўся, і мы ляглі спаць.

Назаўтрае спр. Палутыкін мусіў ехаць да места, у справе із суседам Пічуком. Сусед Пічук заараў у яго зямлю і на зааранай зямлі адлупцеваў ягоную-ж бабу. На паляванье паехаў я адзін, і адвячоркам заехаўся да Тхара. На парозе хаты пераняў мяне стары — лысы, ніzkі, плячысты й мажны — сам Тхор. Я зь цікавасцю паглядзеў на гэтага Тхара. Від ягоны прыпамінаў Сакрата: такі-ж высокі, гузаваты лоб, такі-ж маленькія вочки, такі-ж кірпаты нос. Мы разам увыйшлі ў хату. Той-ж Хведзька прынёс мне малака з чорным хлебам. Тхор прысеў на ўслон і, як найспакайней гладзячы сваю кучаравую бараду, пачаў зы мной гутарку. Ён, здавалася, адчуваў сваю вартасць, гукаў а кратайцца памалу, зредку пасыміхаўся спад даўгіх сваіх вусоў.

Мы зь ім гутарылі пра сяўбу, пра ўраджай, пра сялянскае быцьцё. Ён зы мною ўсё быццам згаджаўся; адно потым мне рабілася прыкра, і я чуў, што кажу ня тое... Так яно неяк дзіўна выходзіла. Тхор рэдчас мудраваў заміж казаць проста, відаць дзеля асьцярожнасці... Вось вам зразка нашае гутаркі:

— Паслухай, Тхору, — казаў я яму — чаму ты ня выкупішся ад свайго пана?

— А нашто мне выкупляцца? Цяпер я свайго пана знаю і чынши свой знаю... пан у нас добры.

— А ўсё-ж ляпей на волі, — зацеміў я.

Тхор глянуў на мяне з боку.

— Ведама, — праказаў ён.

— Ну, дык чаму-ж ня выкупішся?

Тхор пакруціў галавою.

— Ды чым выкупішся, паночку?

— Ну, цікі так, стары?

— Лучыў Тхор у вольныя людзі, — казаў ён далей у паўгола-

су, быццам сам сабе — хто без барады жывець, тый Тхору ў старшы.

— А ты сам бараду згалі.

— Што барада? барада — трава: скасіць можна.

— Ну, дык чаму-ж?

— Хіба, Тхор праста ў купцы луча; купцом жыцьцё добрае, дый тыя з барадамі.

— А што, ты тож гандлям займаешся? — папытаўся я ў яго.

— Таргум пакрысе маслам ды дзёгцям... А Вашэці калёсы трэба запрэгчы?

«Ня лёгка даведаца твае думкі, ты не прамовішся», падумау я.

— Не, — сказаў я ўчуткі: калёсаў мне ня трэба; я заўтра каля твае сялібы пахаджу а, калі дазволіш, застануся начаваць у цябе ў пуні.

— Калі ласка. Ды ці добра табе будзе ў пуні? Я загадаю бабам паслаць табе посьцілку і пакласці падушку. — Гэй, бабы! — крыкнуў ён, устаючы: — сюды, бабы!.. А ты, Хведзька, ідзі зь імі. Бабы-ж народ дурны.

Шчакаўшы чэцьверць гадзіны, Хведзька зь ліхтарняю завёў мяне ў пуню. Я кінууся на пахнююче сена; сабака скруціўся ля маіх ног; Хведзька сказаў мне «дабранач!» дзъверы зарыпелі й зачыніліся. Я досыць доўга ня мог заснуць. Карова падышла да дзьвярэй, із шумам дыхнула разы два; сабака з важнасцю на яе забурчэў; сьвіньня прайшла міма, задумна кругічучы; конь дзесь блізка пачаў жваць сена і пырхаць... я наапошку заснуў.

На золку Хведзька пабудзіў мяне. Гэты вясёлы, бойкі дзяцюк вельмі мне падабаўся; дый колькі я мог зацеміць, у старога Тхора ён быў тож абранцам. Яны вельмі прыязна жартавалі адзін з аднаго. Стары вышаў мне на пярэймы. Ці дзеля таго, што я начаваў у яго, ці зь іншae якое прычыны, адно Тхор шмат ласкавей, як учора, абышоўся зы мной.

— Самавар Вашэці гатовы, — сказаў ён мне з усьмешкаю: пойдзем сънедаць.

Мы селі ля столу. Здаровая баба, адна зь ягоных нявестак, прынесла жбан малака. Усі сыны ягоныя адзін за адным уходзілі ў хату.

— Які ў цябе вялікі народ! — зацеміў я старому.

— Але, — прагукаў ён, адкусуючы малюсенькі кавалачак цукру: — на мяне ды на маю старую, здаецца, няма чаго ім жаліцца.

— І ўсі з табою жывуць?

— Усі. Самі хочуць жыць разам, дык і жывуць.

— І ўсі жанатыя?

— Вун адзін, дуронік, ня жэніцца, — адказаў ён, паказуючы на Хведэю, што, як і ўперад, прыхінуўся да дзьвярэй. — Васілька, тый яшчэ малады, яму пажадаць можна.

— А нашто мне жаніцца? — сказаў Хведэйка: — мне й так добра. Нашто мне жонка? *Лаіцца* зь ёй, ці што?

— Ну, ужо ты... я цябে знаю! жуковінкі срэбныя носіш... Табе-б усё з дворнымі дзяўкамі нюхацца... «Перастаньце, бессаромныя!» — казаў далей стары, съмлючыся з пакаёвак. Я цябэ знаю, чысьцёх ты гэткі!...

— Дома Тхор? пачуўся за дзьвярмі знаёмы голас, — і Калініч увыйшоў у хату з пучком суніцаў у руках, што ён нарваў свайму прыяцелю, Тхору. Стары шчыра яго здароваў. Я зь дзівам глянуў на Калініча: признаюся, я не спадзяваўся такіх «чуласцяў» ад мужыка.

Я гэтага дня пайшоў на паляванье 4 гадзіны пазней, чымся звычайна, і наступныя тры дні прабыў у Тхора. Мяне цікавілі мае новыя знаёмыя. Ня ведаю, чым я заслужыў на іхны давер, але яны свабодна гукалі зы мной. Я з прыемнасцю слухаў іх і назіраў за імі. Абодва прыяцелі ані ня былі падобныя адзін да аднаго. Тхор быў чалавек становіты, практичны, адміністрацыйная галава, разыяналісты; Калініч, наадварот, належыў да ідэялістых, романтыкаў, захапленцаў і лятуцких. Тхор разумеў запраўднасць, значыцца, забудаваўся, зыбраў гроши, ладзіў із панам і зь іншаю ўладаю; Калініч хадзіў у лапіцёх і гараваў. Тхор маў вялікую сям'ю, паслушную і згодную; у Калініча была каліс жонка, якой ён баяўся, а дзяцей і сусім ня было. Тхор наскрозь бачыў спр-а Палутыкіна; Калініч сціў свайго пана. Тхор любіў Калініча і апекаваўся ім; Калініч любіў а паважаў Тхора. Тхор гукаў мала, пасыміхаўся і разумеў сам сабе; Калініч гукаў горача, хоць і не пяяў салаўём, як бойкі хвабрычны чалавек... Але Калініч маў пяршэнствы, якія прызнаваў сам Тхор, прыкладам: ён замаўляў кроў, пярэпалахі, шал, выганяў чэрві, пшчолы ў яго вяліся, рука ў яго была лягкая. Тхор пры мне папрасіў яго ўвесці ў стайню новакупленага каня, і Калініч із сумленнай важнасцяй споўніў просьбу старога нямаверніка.

Калініч быў бліжэй да прыроды; Тхор — бліжэй да людзей, да грамадзтва; Калініч ня любіў разважаць і ўсяму верыў сълепа; Тхор падыймаўся нат да гіронічнага гледзішча на жыцьцё. Ён шмат бачыў, шмат ведаў, і ў яго я шмат чаго научыўся. Прыкладам: зь яговых апавяданьняў я даведаўся, што кожнае лета, перад касьбою, зъяўляюца ў сёлах невялічкія калёсы асаблівага выгляду. У гэтых калёсах сядзіць чалавек у капоце і прадаець косы. Гатовымі грашыма ён бярэць рубель дваццаць пяць капеек—паўтара рубля папяранымі; напавер—три рублі. Усі мужыкі, ведама, купляюць у яго напавер. За два-тры тыдні ён прыяжджае ўзноў і вымагае гроши. У мужыка авес кадзе скошаны, значыцца, заплатіць ён чым, ён ідзець із купцом у карчму, і там ужо расплачуюцца. Некаторыя панове ўздумалі самі купляць косы за гатовыя гроши і раздаваць на павер мужыком па тэй самай цене; але мужыкі былі нездаволеныя і нат за смуціліся; ад іх адбіралі прыемнасць пstryкаць па касе, прыслушахацца, пераварачацца яе ў руках і разоў дваццаць пытацца ў мескага круцяля-прадаўніка: «а што, купча, каса не асаблівая?». Тыя самыя штукі дзеяцца і пры куплі сярпоў, з тэй адно розніцю, што тут бабы купляюць і даводзяць рэдчас прадаўніка да канечнасці, дзеля іхнай карысці, паштырхаць іх. Але найболей крыўдзяць бабы вось пры якім прыпадку. Купцы матар'яду на паперні паручаюць куплю рызвязя асаблівым людзём, якіх у іншых паветах завуць «арламі». Гэткі «арол» адзержуе ад купца рублёў дзівесьце паперкамі і выходзе на жыр. Але, ня так як дабрародная птушка, ад каторай ён названы, ён не нападае адкрыта й адважна; наадварот: «арол» хітруе. Ён пакідае свае калёсы дзе-колечы ў кустох, каля сяла, а сам ідзець па загуменью, бы хадзяка які, альбо проста валасуга. Бабы чуцьцём угадуюць набліжэнне ягонае і цікаюцца яму на пярэймы. Напераспехі адбываецца гандаль. За колькі медзякоў баба аддаець «арлу» ня толькі ўсякую непатрэбную рызіну, але нат часта мужаву сарочку і собскую **панёву**. Апошнім часам бабы знайшли карысным красыці ў самых сябе і прадаваць гэткім парадкам пяньку, асабліва пасконьне, — важнае пашырэнне й палепшэнне прамыслу «арлоў!» Але затое й мужыкі, із свайго боку, наватырыліся, і пры найменшым падазрэнню, пры адных далёкіх чутках пра зъяўленыне «арла», борзда й жвава прыступаюць да папраўных і абаронных мераў. І, запраўды, ці ня крыўда? Пяньку прадаваць справа іхнай, — і яны яе запраўды прадаюць, — ня ў месце, — да места трэба самым цягнуцца, — а прыяжджомым гандляром,

што, ня маючы абазьмена, сорак жменяў лічаць за пуд. Гэткіх апавяданьняў, я, чалавек недазнаны і на сяле ня «жывалы» (як у нас ув Арле кажацца), наслухаўся даволі. Але Тхор ня ўсё апавядаш; ён сам мяне распытаў пра шмат што. Даведаўся ён, што я бываў заграніцаю, і цікавасць ягоная ўгарэлася... Калініч ад яго не астаяваўся; але Калініча найболей узрушаля апісаныні прыроды, гораў, вадавалаў, надзвычайных будоўляў, вялікіх местаў: Тхора цікаўлі пытаныні адміністрацыйныя й гаспадарствававыя. Ён перабіраў усё за парадкам: — «Што ў іх гэта таксама ё, як у нас, ці накш? Ну, кажы, паночку, — як-жа?..» — «А! ах, Божа, Твая воля!» ускрыкаў Калініч у часе майго апавяданьня; Тхор маўчаў, хмурый густыя бровы і адно зрэдку зацямляў, што «гэта ў нас не пайшло-б, а вось гэта добра — гэта парадак». — Усіх пытаньняў ягоных я перадаць вам не магу, дый ня трэба. Дзякуючы вынятковасці свайго палажэнья, свае фактычнае незалежнасьці, Тхор гутарыў зы мною пра шмат што, чаго зь іншага вагою ня вывернеш, як кажуць мужыкі, жорнамі ня вымелеш. Ён запраўды разумеў свае палажэнье. Гутарацы з Тхарам, я першы раз пачуў простую, разумную мову мужыкоў. Веда ягоная была даволі, па свойму шырокая, але чытаць ён ня ўмееў; Калініч — умеў. «Гэты шалахан умее», — зацеміў Тхор: «у яго й пішчолы ніколі ня мерлі». — «А дзеци ты свае наўчыў чытаць і пісаць?» — Тхор памаўчаў. — «Хведзька ўмее». — «А іншыя? — Іншыя ня ўмеюць». — «Чаму?» — Стары не адказаў і перамяніў гутарку. Зрешта, як ён ня быў разумны, але былі і ў яго шмат якія забабоны й прымхі. Бабамі ён, прыкладам, грэбаваў ад глыбіні душы, а ў вясёлую часіну сыміяўся ѹ зьдзекаваўся зь іх. Жонка ягоная, старая й звадлівая, цэлы дзень ня злазіла зь печы і бязупынку бурчэла й вайцяла хатніх; сыны не зварачалі на яе ўвагі, але нявестак яна дзяржала ѹ страху Божым. Я раз хацеў заступіцца за нявестак, папрабаваў выклікаць спагаду ѹ Тхора; але ён супакойна адказаў мне, што «ці ахвота Вашэці займацца такімі.. пайсьцякамі — няхай бабы вадзяцца... Калі іх разбароневаць, дык яшчэ гарэй, дый рук пэцкаць ня варт». Рэдчас злая старая злазіла зь печы, кликала ізь сеняў сабаку, кажучы: «сюды, сюды, сабачка!» і біла яго па худой сьпіне качаргою, альбо становілася пад павець і «**ляялася**», як казаў Тхор, з усімі прахаджалымі. Мужа свайго яна, адмыслі, баялася і, на ягоны загад, лезла да сябе на печ. Але асабліва цікава было паслушаць супярэчку Калініча з Тхаром пра спр-а Палутыкіна. — «Ужо ты, Тхору, яго мне не чапай», казаў Калініч. — «А чаму-ж ён табе ботаў не пашые?» адказаў тый. — «Эх, што там

боты!... нашто мне боты? Я мужык..» — Ды вось і я мужык, а бач...». Пры гэтым слове Тхор падыймаў сваю нагу і паказаваў Калінічу бот, пашыты, хіба, з мамонтавае скуры. — «Эх, ды нідзіва (ціж) ты наш брат!» адказаваў Калініч. — «Ну, хоць-бы на лапці даў: гэта-ж ты зь ім на паляванье ходзіш; хіба, што дзень, то лапці». — Ён мне даець на лапці». — «Але, летась грыўню ўзычыў». Калініч із прыкрасыцяй адварачаўся, а Тхор заліваўся съмехам, пры гэтым маленъкія вочкі ягоныя сусім чыста чэзълі.

Калініч пяяў даволі прыемна і крыху граваў на балалайцы. Тхор слухаў, слухаў яго, съхінаў ураз галаву на бок і пачынаў пад-цигаваць жаласным голасам. Асабліва любіў ён песнью: «**Доля ты мая, доля!*** Хведзька не адкідаў таго, каб не пажартаваць із бацькі. «Чаго, тата, разжаліўся?». Але Тхор падпіраў шчаку рукою, зачыняў вочы і далей жаліўся на сваю **долю**.. Затое іншым часам, ня было чалавека дзяйнейшага за яго: вечна з чым-колечы поркаецца — калёсы праве, плот падпірае, вупраж пераглядае. Асаблівае чысьціні ён, адымлі, не глядзеў, і на мае зацемкі адказаў мне адноўчы, што «трэба, кажа, хаце хатаю пахнунь».

— Глянь, — сказаў я яму; — як у Калініча на пшчэльні чыста.

— Пшчолы ня жылі-б, паночку, — сказаў ён уздыхаючы.

— А што, — папытаўся ён у мяне іншым разам: — у Вашэці свой двор ё? — «Ё». — «Далёка адгэтуль?» — Вёрстай сто». — «Што-ж, Ваша, жывеш у сваім двару?» — «Жыву» — «А болей, хіба, стрэльбаю бавішся?» — «Прызнаюся, але». — «І добра Ваша робіш; страляй сабе на здароўе цецярукі, ды старасту мяний часцей».

На чацверты дзень, увечары, спр. Палутыкін прыслаў па мяне. Жаль мне было раставацца із старым. Разам із Калінічам сеў я ў калёсы. «Ну, заставайся здароў, Тхору» сказаў я... «Заставайся

* У 1943 годзе перакладнік гэтага апавяданья ехаў цягніком із Менску да Вільні. У Менску ў тый самы вагон селі два высокія танкісты мужчыны год 35 кожны. Яны аказаліся Беларусамі з Чэрыкаўскага павету. Былі ў расійскім войску, скуч самахоць здаліся Немцам. Але, заміж добрага прыйма, стрэліся зь несправядлівасцяй а зьдзекамі; дзеля таго Немцаў ненавідзелі. Было позна ўвечары. Усім хацелася спаць. Адно донскі казак, што таксама самахоць здаўся Немцам і быў у іх шофэрам, канечне хацеў расказаць нам, як у Москве была паніка, калі нямецкае войска стаяла на яе перадмесцю. Не марыў сон і Чэрыкаўцаў. Яны неўзабаве пачалі пяць беларускую песнью «**Доля ты мая, доля!**» Хіба гэта была тая самая песньня, каторую пяяў Калініч із Тхаром.

здароў, Хведзька». — «Едзь здаровенкі, паночку, бывай, не забывайся нас». Мы паехалі; зара кагадзе ўгаралася. — «Пагода будзе заўтра», зацеміў я, гледзячы на яснае небе. — «Не, дождж пойдзе» запярэчыў мне Калініч: «вуткі, вун, плёскаюца, дый трава надта моцна пахне». — Мы ўехалі ў кусты. Калініч запяяў съціха падскакуючы на лаўцы, ды ўсё глядзеў а глядзеў на зару...

На заўтрае я пакінуў гасцінны дом спр-а Падутыкіна.

Пераклаў Я. Ст.

СТЫПЭНДЫ СТУДЭНТАМ

Дэйвід Ц. Мунфорд, Дырэктар Усходне-Эўропейскага Фонду, паведаміў, што стыпэндыі да памогі маладым эмігрантам спад Саветаў прадаўжаць іхныя студы на Амэрыканскіх каледжах і ўніверсytетах у працягу акадэмічнага 1953-54 году былі прызнаныя менаваным Фондам трывалы аднаму Украінцу і чатыром Беларусам.

Гэта ўжо другі год дающа такія стыпэндыі, як часыць шыршае праграмы Усходне-Эўропейскага Фонду — памагаць маладзежы спад Саветаў, выраслай пад таталітарным ладам, у ейным заданню добра прытарнавацца тут і стацца карыснымі сябрамі вольнае Амэрыканскія Грамады. Асабліва Фонд рупіцца памагаць тым студэнтам, каторых навука была так перарваная або адвалочаная з прычыны вайны ў іхных краёх альбо паваеннага быцця, што ім інякка прытарнавацца да розных стыпэндыйных Фондаў, ужо існуючых у Задзіночаных Гаспадарствах, дарма што яны вельмі заслугуюць памогі.

Супарства было вялікае: звыш 200 просьбаў былі адзержаныя ў вадказ на вельмі пашыраныя сярод нацыянальных групаў наказы. Кандыдаты на стыпэндыі былі выбраныя Камісіяй, складзенай з выдатных амэрыканскіх, украінскіх і беларускіх наўчоных, што ўважна разгледзіла кожную просьбу. Принятыя запісаўшыся на дваццацёх дэзвюх каледжах і ўніверсytетах у дванаццацёх стэйтах ад Мэйн да Оклендамы. Восьмёх ё студэнтаў інжынеры, дзесяцёх спэцыялізующа ў эканоміцы, палітычнай ведзе, альбо ў міжнародных дачыненіях, шасыцёх маюць этзактныя веды, пяцёх — мовы. Іншыя выбралі прыгатову да мэдыцыны, лясынцтва, соцыялётлю, соцыяльнай працы, бібліётэчную веду й музыку як свае галоўныя спакмяні. Яны ў межах ад другога году студыяў на каледжы да другога году адмысловых студыяў.

Бальшыня гэтае маладзежы пакінула свае краі па 1943 г., а некаторыя прыехалі да Амэрыкі нат у 1952 г. Усі выказалі ня толькі ладныя здольнасці, але таксама моцную амбіцыю й ініцыятыву. Каб зарабіць на навуку, яны рабілі ў хлабрыках, машынных майстроўнях, на фармах, у рэстаранах; як старажы, моляры, пакаўнікі, або ўраднікі. Дзеля таго, што памогі Усходне-Эўропейскага Фонду йдуць на плату за навуку або толькі часыці платы за навуку, яны бясумлесу будуць далей працеваць. Ды будуць спэцыялізавацца як патрэбныя інжынеры, навукоўцы, вучыцелі, чым яны найболей прычыніцца да амэрыканскага жыцця.

Усходне-Эўропейскі Фонд даў таксама памогу залегалізаванаму Расійскаму Студэнцкаму Фонду, арганізацыі, што ад 1920 г. давала пазычныя стыпэндыі ранейшым эмігрантам із Савецкага Звязу і іхным дзяцём. Дзякуючы дарам Усходне-Эўропейскага Фонду, Расійскі Студэнцкі Фонд мог павышыць сваю стыпэндыяльную помач, так што на акадэмічны 1953-54 г., у дадатку да свае звычайнае праграмы, ён памагае троццаць шасьцё студэнтам, новым высыленцам спад Саветаў, у іхных студыях на каледжах. Памога абсольвэнтам высокіх школаў спад Саветаў даеца таксама Усходне-Эўропейскім Фондам перараз адэздзел Фонду, Рэсэрч Програм он зэ Ю.С.С.Р., каторы прызнаў на ўдучы акадэмічны год сямнанцатць адмысловых стыпэндыяў (Джуніэр Фэлёўшіпс) студэнтам, працуючым дзеля павышэння свае кваліфікацыі.

РЭФЭРАТ ПРАЗЬ СЕВЕРШЧЫНУ

маў 27-га чырвіня спад. Паўла Глагольскі ў Моваведнай Сэкцыі Крывіцкага Нав. Т-ва Скарыны. Ізь Севершчыны (з Трубчэўскага павету) паходзе і сам сп. Глагольскі. Падобна як паходзячаму із Старадуба П. Растаргуеву, месцапаходжаныне Глагольскага прыяла яму студыяваць гэтую цікавую беларускую краіну — ягоную вужшую дамову. Даўследаваў ён Севершчыну ад 1913 г.

Рабіў раскопы — у Трубчэўшчыне ётрыста магільнікаў — і пераканаўся, што ў магільніках Севершчыны — беларускія паховы X і XI стагодзьдзяў. Гэта-ж пацьвердзіла Ленінградзкая Акадэмія Навук. Пераканаўся таксама, што старавечныя Беларусы адзначаліся ладнай культурою і што культура старавечнае Севершчыны адноўлялася з культурою іншых прастораў беларускіх.

Што да гісторыі, то рэфэрэнт добра адцеміў, што ўлада Вялікага Княства Літоўскага імкнулася задзіночыць у сваім гаспадарсьціве ўсі чыста беларускія землі, што й было ў часе найбольшага развою гэтага гаспадарства (ад дзвецідзесятых год чатыранццатага стагодзьдзя да апошняе чэцьверці стагодзьдзя пятнццатага). Гэта съветча празь беларускасць гэтага гаспадарства і ягонае ўлады. Трубчэўск — гісторычнае места. Тут, між іншага, княжыў славы «Буй Тур Усевалад», ведамны із «Слова аб палку Ігоравым». Адлі тут княжыла галіна Альгердавіччаў, каторых грабніца захавалася дагэтуль. Закладнікам гэтае галіны быў Зьмітра-Карыбут Альгердавіч. Як ведама, Вітаўт абрани за чэскага караля, паслаў да Чэх сваім заступнікам ягонага сына Зыгмона. Зыгмон быў абрани тамака за караля. Ён быў адным із найлепшых вайводцаў свайго часу.

П. Глагольскі даўследаваў таксама мову і наагул этнографію Севершчыны, пачынаючы ад павету Бранскага і канчаючы Чарнігаўскім, часткава даўследаваў і на паўдня ад Дзясын («Стары Зноб — кажа ён — сяло беларускае, Новы — украінскае»). Ён мае запісаных 10.000 словаў із Северскіх прасторы. Апрача мовы, харкторыстычнымі рысамі беларускім на гэтай прасторы ёт географічныя назовы на -ічы (Параўчы, Белагаловічы і інш.), прозвішчы на -анок (Кліміяноў) і іншыя этнографічныя рысы. Спадар Глагольскі добра ведае, што ў паветах Бранскім, Трубчэўскім, Сеўскім, Ноўгарад-Северскім і ў тых, што на заход ад іх, мова беларуская. Таксама беларуская мова ў паветах Пуцівельскім, Рыльскім, Льгоўскім і ў заходніяй часці Карачэўскага. Але ў Елецкім, Лівенскім, Арлоўскім і ў Кромах — мова расійская. У месьце Ноўгарадзе Северскім гавораць паўкраінску, але ў сёлах гэтага павету — пабеларуску. Як ведама, на

мапе проф. Я. Станкевіча Льгоўскі а Рыльскі паветы аднесены да прасторы з моваю расейскай. Станкевіч, каторы быў на рэфэрэнце Глагольскага, заявіў там жа, што ён таксама пераканаўшыся ў этнографічнай беларускасці менаваных двух паветаў, але не залічыў іх да беларускіх, бо ня маў аб'ектыўных даных, на каторых-бы мог апераціся.

Спадар Глагольскі дасыльдаваў таксама «Слова аб палку Ігоравым». Апрача іншых аргументаў, казаў ён, пра беларускасць гэтага твору съветчча таксама беларускі фольклёр. Із запісаў гэтага фольклёру, зробленых ім у Севершчыне, ён прывёў некаторыя. Прыкл.:

Маці сына радзіла,
Месяцам абрарадзіла,
Зарою падперазала.

Рэфэрат сп. Глагольскага быў вельмі цікавы. Зь яго відаць, што дасыльданыні ягоныя вельмі цэнныя, і была-б вялікая шкода, каб ён іх не прадаўжаў і ня скончыў; асабліва гэта датыкаеца да запісаных ім словаў і песьняў.

П. М.

ХРОНІКА

Дэпартамэнт Скарбу Задзіночаных Гаспадарстваў прызнаў Крывіцкае Навуковае Т-ва Праніша Скарыны таварыствам навуковым і дзеля таго звольніў яго ад падаткаў. Тым самым звольненіем ад падаткаў усялякія дары на нашае Т-ва. Апрача значання матар'яльнага, гэтае прызнаныне мае вялікае значаныне моральнае для нашага Т-ва.

Рэфэраты ў Т-ве Скарыны сёлета ўвосень былі гэткія:

17 каstryчніка проф. Я. Станкевіч маў рэфэрат на тэму: «Новыя працы з гісторыі Задзіночанага Гаспадарства Беларускага — Вялікага Княства Літоўскага». Былі разгледжаныя дзве працы Лява Акіншэвіча і адна Паўлы Грыца-ка. Рэфэрэт мае друкавацца.

31 каstryчніка Т-ва Скарыны зладзіла Акадэмію на чэсьць Вячаслава Ластоўскага. Проф. Я. Станкевіч, спр. Ант. Адамовіч і спр. Ур. Катцэнленбоген прачыталі рэфэраты праз жыцьцё, дзеяльнасць а творства В. Ластоўскага, а спнія Н. Ворсіха прачытала адзін із ягоных твораў. На Акадэміі быў таксама Спр. Прэзыдэнт інж. Мікола Абрамчык.

14 лістападу проф. Я. Станкевіч маў рэфэрат на тэму: «У Вільні ад ліпня да лістападу 1939 г.»

Госьць із Ізраеля ў Т-ве Скарыны

14 ліст. сёл., у часе рэфэрату проф. Я. Станкевіча, прыехаў да Крывіцкага Навуковага Т-ва Скарыны сп. Гэрцль Бэргер, пасол да ізраельскага парламэнту ў Ерусаліме. Спадар Бэргер цяпер тымчасова працуе ў Задзіночаных Нацыях у Нью-Ёрку. Ён знае добра гісторыю Жыдоў у Беларусі і цяперашніе палажэнніне іхняе ў СССР.; ён таксама цікавіцца беларускім культурным і палітычным жыцьцём. Сп. Бэргер паходзе зь Менску, дзе, казаў ён, бацька ягоны гаварыў пабеларуску.

Компромітация

На зацемку нашага супрацоўніка Я. С. «Выясняньне майму крытыку» («Веда» № 3, 1953, бач. 44) нейкі С. Б. у № 2 (4) «Запісаў» (бач. 117) выясняе,

што даводжаныне ім, што слова «Жамойць» было ў польскай мове «патрактаванае як паўнагалосьце» трэба разумець, што яно патрахтавана «як быццам-бы» (паўнагалосьце), «аналёгічна да» (паўнагалосьце). Так «выясняць» можа толькі чисты профан у моваведзе. Рэдакцыя «Запісаў» мела-б ставіцца ўважней да зъмяшчанага матар'ялу, бо гэтае «выясняненне» С. Б., як і папярэдніе (у № 1, 1953 г. «Запісаў») даводжаныне ягонае, компромітуюць выдавецтва, што завець сябе Інстытутам Навукі.

Прыслалі на (альбо за) «Веду»: Вал. Дунец дал. 10.35, В. Кашніца 8.50, Гарвардзкі ўніверсітэт 8.50, В. Кендыш 8.00, Беларус спад Харошчы 5.00, Альб. Асоўскі 5.00, М. Міцкевіч 4.00, Б. Мюсе 3.50, Ст. Левінгтон 3.50, Вал. Лукашэвіч 3.00, І. Пітушка 3.00, І. Салінс 3.00, В. Русак 3.00, В. Жызынеўшчанка 2.00, Сп. Магун 1.80, В. Паплаўскі 1.50, Л. Галяк 1.20, Б. Данілюк 1.00, Н. Арсенева 0.65. Усім вялікі дзякую!

Сяброўская складка 6.00 дал. адзержана ад сп. А. Асоўскага.

Прэзыдым Крывіцкага Навуковага Т-ва Пр. Скарыны і Рэдакцыя «Веды» зварочуеца да ўсіх Паважаных Падпіснікаў і Кольпортэраў з просьбай прыслучаць належнасць за наш часапіс. Сяброў Т-ва просім прыслаць сяброўскую складку (50 цэнтаў у месяц — 6 дал. у год).

Выдаваныне навуковага часапісу вымагае шмат працы й коштаў, дарма што нашыя аўтары й працаўнікі ў выдавецтве працуяць дарма. Апрача «Веды», мы выдаем яшчэ некаторыя кніжкі, қаб хоць у малой меры досыць учыніць вялікай патрэбе. З прычыны матар'яльнай нястачы якісь час «Веда» ня выходзіла.

Усіх, хто цэне нашу работу, просім адгукнуцца ў памагчы нам.

Кніжкі ў брашуры, прысланыя да Рэдакцыі

Bielorrusia y los Bielorrusos en la Republica Argentina. Editado por Asociacion Bielorrusa en la Argentina. Buenos Aires 1953.

Czarnyszewicz Florian: Wicik Żywica, powieść, Buenos Aires 1953.

Karlis Dravins: Agenda parva, Braunsberg 1622, und die sogenannte "polnische" Rechtsschreibung im lettischen, Lund 1952.

Lietuvos ukio atstatymo studiju komisijos darbai, sasiuvinis VII, 1952.

Šerech Jury: Zum Problem der Satzgliederung und Aussonderung der Redeteile (reprinted from Lingua, vol. III, 2, 1952).

Šerech-Shevelov Jury: The problem of Ukrainian-Polish linguistic relations from the 10th to the 14th century (reprinted from Word, vol. 8, No. 4, 1952).

Velta Ruke: Neues (dialektologisches) Material zu dem lettisch-deutschen Wörterbuch von Mühlenbach-Endzelin, Lund 1952.

Рэдактар: Др. Я. Станкевіч.

Editor: Dr. J. Stankievich